

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Σχολή Επαγγελματιών Υγείας & Πρόνοιας

Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Πτυχιακή Εργασία με τίτλο

«ΑΝΤΙΑΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΜΕΠΑ ΚΡΗΤΗΣ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ ΚΑΙ
ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΓΟΝΕΩΝ-ΠΑΙΔΙΩΝ»

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

ΔΙΑΛΥΝΑΚΗ ΕΛΕΝΗ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:

ΠΑΠΑΔΑΚΗ ΜΑΡΙΑ

ΠΑΡΑΣΥΡΗ ΕΛΕΝΗ

Μάιος 2020

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
1. ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΕ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΡΕΥΝΕΣ.....	7
2. ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΩΝ	8
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ.....	9
ΜΕΡΟΣ Α΄ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ	9
Κεφάλαιο 1 ^ο : Οικογενειακό Δίκαιο και Διαζύγιο.	9
1.1. Η έννοια του διαζυγίου.....	9
1.2. Τύποι διαζυγίων.....	10
1.3. Λόγοι διαζυγίου.....	12
Κεφάλαιο 2 ^ο : Η περίοδος προσαρμογής.....	12
2.1. Το διαζύγιο ως μεταβατική περίοδος στην οικογένεια.	12
2.2. Μοντέλα προσαρμογής στο διαζύγιο.	13
2.3. Η ποιότητα των οικογενειακών σχέσεων και της γονεϊκής φροντίδας μετά το χωρισμό.....	14
2.4. Η επικοινωνία με το παιδί μετά το διαζύγιο.....	15
Κεφάλαιο 3 ^ο : Οι επιπτώσεις του διαζυγίου στους γονείς και τα παιδιά.....	16
3.1. Η ποιότητα της σχέσης των διαζευγμένων γονέων.	16
3.2. Οι επιπτώσεις στα παιδιά προσχολικής ηλικίας (0 έως 6 ετών).....	17
3.3. Οι προβλεπόμενες αντιδράσεις των παιδιών σχολικής ηλικίας (6 έως 12 ετών). .	18
3.4. Οι προβλεπόμενες αντιδράσεις των εφήβων (12 έως 18 ετών).....	19
Κεφάλαιο 4 ^ο : Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού.	20
4.1. Συμβουλευτική γονέων.	20
4.2. Ενημέρωση παιδιού	21
4.3. Υπηρεσίες και προγράμματα υποστήριξης της οικογένειας στο διαζύγιο.....	21
ΜΕΡΟΣ Β΄ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ	22
Κεφάλαιο 5 ^ο : Ερευνητική μεθοδολογία.....	22
5.1. Σκοπός έρευνας.....	22
5.2. Μεθοδολογία έρευνας.....	22
Ποσοτική έρευνα.....	23
Εργαλείο έρευνας.....	23
Δείγμα έρευνας.....	23

5.3. Αποτελέσματα έρευνας.....	24
6. Συμπεράσματα	40
7. Εκτίμηση δυσκολιών έρευνας.....	41
8. Ηθικά ζητήματα.....	41
9. ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ	43
Βιβλιογραφία.....	44
Ξένα	44
Ελληνική.....	53
Διαδικτυακές πηγές.....	55
Παραρτήματα.....	56
Ερευνητικό ερώτημα και μεταβλητές.....	56
Ερωτηματολόγιο	58

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τις στάσεις και τις αντιλήψεις των φοιτητών της σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης σε σχέση με το διαζύγιο και τις επιπτώσεις του στην επικοινωνία μεταξύ γονέα και παιδιού. Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αποτελεί το θεωρητικό κομμάτι της εργασίας, ενώ το δεύτερο μέρος αποτελεί το πρακτικό. Το θεωρητικό μέρος χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στο οικογενειακό δίκαιο και το διαζύγιο. Ακολουθεί το δεύτερο κεφάλαιο που αναλύει την περίοδο προσαρμογής, τόσο των γονέων, όσο και των παιδιών. Μετέπειτα, το τρίτο κεφάλαιο εμβαθύνει στις επιπτώσεις του διαζυγίου στους γονείς και τα παιδιά και τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζει τον ρόλο που έχει ο κοινωνικός λειτουργός σε τέτοιες περιπτώσεις.

Στην συνέχεια ακολουθεί το ερευνητικό μέρος της εργασίας με το ερωτηματολόγιο που δόθηκε στους φοιτητές και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από αυτό.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το διαζύγιο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της ζωής του ατόμου και συνήθως βιώνεται ως κρίση από τα μέλη της οικογένειας. Αποτελεί μια από τις πιο στρεσογόνες αλλαγές που ενδέχεται να βιώσει ένα άτομο στη ζωή του, καθώς μετά το διαζύγιο των γονέων διαταράσσεται η ιεραρχική δομή της οικογένειας και οι συναισθηματικές σχέσεις μεταξύ των μελών της, μειώνοντας έτσι πολλές φορές την ψυχική και σωματική υγεία του ατόμου (Clarke-Stewart & Brentano, 2006). Η προσαρμογή των γονέων και των παιδιών μετά το διαζύγιο, αναφέρεται στην εξελικτική διαδικασία του χωρισμού, που ξεκινά αρκετά πριν την νομική πράξη λύσης του γάμου και τις περισσότερες φορές εξακολουθεί να συμβαίνει για μεγάλο χρονικό διάστημα έπειτα της δικαστικής απόφασης του διαζυγίου. Η επίδραση της διαδικασίας του διαζυγίου είναι ορατή στην κοινωνική, συναισθηματική και οικονομική διάσταση της ζωής του ατόμου (Βεργέτη Α., 2009). Συνοδεύεται συχνά, από συνεχείς συγκρούσεις μεταξύ των διαζευγμένων γονέων καθώς και από άρνηση ή αποφυγή συνεργασίας, αύξηση συναισθηματικής έντασης, επιδείνωση των μορφών πειθαρχίας προς τα παιδιά, μείωση του θετικού συναισθηματικού δεσμού γονέα-παιδιού και της μεταξύ τους ποιοτικής επικοινωνίας, ψυχολογικά προβλήματα των γονέων σε συνδυασμό με μείωση της λειτουργικότητάς τους, οικονομικές δυσκολίες, αίσθημα ενοχής στα παιδιά και πρόωρη ανάληψη ευθυνών και ρόλων από αυτά.

Οι Price και Mckenry (1988), ταξινομούν τους παράγοντες που προκαλούν στρες κατά την περίοδο του διαζυγίου σε κοινωνικούς, ψυχολογικούς και συμπεριφοράς. Όσο αναφορά τους **κοινωνικούς παράγοντες**, σε αυτούς ανήκουν η διατάραξη των σχέσεων με την οικογένεια/ τους φίλους/ τα παιδιά/ τον πρώην σύζυγο, η λιγότερη επαφή μεταξύ γονέα-παιδιού, η μοναξιά, η έλλειψη κοινωνικών κανόνων και προσανατολισμού κατά την πορεία του διαζυγίου, οι δυσκολίες επαναπροσδιορισμού της οικογένειας, η έλλειψη αναγνώρισης του συνεχιζόμενου ενδιαφέροντος και της επαφής μεταξύ των μελών της οικογένειας από τους κοινωνικούς θεσμούς, καθώς και προβλήματα με το νομικό σύστημα. Στους **ψυχολογικούς παράγοντες** ανήκει, η επανεκτίμηση των κοινωνικών ρόλων του ατόμου, η οποία προκαλεί αισθήματα θυμού, άγχους, αμφιθυμίας, εξάρτησης, απώλεια ταυτότητας, αίσθημα μη ελκυστικότητας, αδυναμίας και ανικανότητας. Ακόμα, στους **παράγοντες συμπεριφοράς** ανήκουν, η διάσπαση του προγράμματος, της οργάνωσης, της διατήρησης και της χρηματοδότησης του σπιτιού π.χ. απώλεια σταθερότητας

εισοδήματος, προβλήματα στη διαχείριση του χρόνου, στην αποτελεσματικότητα και στην εκτέλεση εργασίας, αύξηση καπνίσματος ή κατανάλωσης αλκοόλ, αστάθεια στις συνήθειες σίτισης και ύπνου, άρνηση ή διακοπή θεραπείας για σωματικά προβλήματα.

Ακόμα, ένας σημαντικός παράγοντας που σχετίζεται με την προσαρμογή των μελών της οικογένειας μετά την λύση της γονεϊκής συμβίωσης, αποτελεί το γεγονός ότι η μονογονεϊκή πια οικογένεια δεν αποτελεί σταθερή μορφή οικογένειας αφού συχνά, καταλήγει σε κάποια άλλη μορφή συμβίωσης όπως ο δεύτερος γάμος, με αποτέλεσμα πολλά παιδιά να εκτίθενται σε μία σειρά από μεταβατικές εμπειρίες και αλλαγές στις οικογενειακές σχέσεις αλλά και στους ρόλους (Μαράτου-Αλιπράντη, 2010. Parke, 2003). Άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με την προσαρμογή των μελών της οικογένειας μετά τη λύση του γάμου είναι, η ηλικία των συζύγων και η διάρκεια του γάμου τους, ο χρόνος που έχει περάσει από το διαζύγιο, οι οικογενειακές σχέσεις πριν το διαζύγιο, η γονεϊκότητα κατά την διάρκεια του χωρισμού, το κοινωνικό και το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το νομικό σύστημα και το σύστημα υποστήριξης. Ακόμα το στάδιο ανάπτυξης (προσχολική, σχολική, εφηβική ηλικία) στο οποίο βρίσκεται το παιδί που αντιμετωπίζει το διαζύγιο των γονέων του, είναι ιδιαίτερα καθοριστικό για την προσαρμογή του, τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα. Ο βαθμός στον οποίο το παιδί επιτυγχάνει τους στόχους που αναμένονται στο στάδιο αυτό, καθορίζει την ποιότητα προσαρμογής του (Masten & Powell, 2003. Μόττη-Στεφανίδη, 2006). Σημαντικοί αναπτυξιακοί στόχοι, όπως η σχολική επίδοση, είναι πιθανό να επηρεαστούν αρνητικά, προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι διεργασίες του χωρισμού και του διαζυγίου (Bruke, McIntosh, & Gridley, 2007). Έτσι λοιπόν πολλά παιδιά που έχουν βιώσει το διαζύγιο, ενδέχεται να φανερώσουν διάφορες συναισθηματικές ή συμπεριφορικές αντιδράσεις όπως θυμό, άγχος, κατάθλιψη, προδοσία, δυσκολία προσαρμογής κλπ., σε βαθμό ανάλογο με την ηλικία και το στάδιο ανάπτυξης στο οποίο βρίσκονται (Kelly, 2000, Wallestrein & Lewis, 2004).

Σκοπός λοιπόν της συγκεκριμένης μελέτης είναι η καταγραφή των στάσεων και των αντιλήψεων των φοιτητών νοσηλευτικής και κοινωνικής εργασίας του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης, για ένα τόσο συχνό φαινόμενο της εποχής που διανύουμε, όπως είναι το διαζύγιο μεταξύ των γονέων. Η μελέτη αυτή θα μας δώσει τις απόψεις που θα διατυπωθούν από τα άτομα που φοιτούν στα τμήματα Επαγγελματών Υγείας και

Πρόνοιας σχετικά με την επικοινωνία μεταξύ γονέων-παιδιών μετά το διαζύγιο, διακρίνοντας με αυτόν τον τρόπο και την δικής τους αντίληψη πάνω σε ένα τόσο ευαίσθητο θέμα, ανάλογα το φύλο, την ηλικία, το τμήμα σποδών τους κλπ. Είναι πολύ σημαντικό και χρήσιμο να εξετάσουμε ποια είναι η ματιά των νέων ατόμων όπως είναι οι φοιτητές, σχετικά με την μετά το διαζύγιο επικοινωνία των παιδιών με τους γονείς τους, καθώς αρκετοί από εκείνους ενδέχεται να αποτελούν παιδιά διαζευγμένων γονιών, ή να γνωρίζουν τις δυσκολίες που συνάντησε κάποιος φίλος/η τους, του οποίου οι γονείς είχαν πάρει διαζύγιο πριν ενηλικιωθεί.

1. ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΕ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Σύμφωνα με την διερεύνηση των πτυχιακών εργασιών που έχουν εκπονηθεί στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης από το 2001 έως το 2015, διαπιστώθηκε ότι δεν έχουν πραγματοποιηθεί εργασίες που να αφορούν τις στάσεις και τις αντιλήψεις των φοιτητών της σχολής επαγγελματιών υγείας και πρόνοιας του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης, σχετικά με το διαζύγιο.

Παρόλα αυτά, στις συναφείς έρευνες ανήκει η πτυχιακή εργασία της Καψάλη και της Θεοδωρίδου (2018), με τίτλο «Διαζύγιο και Συμβουλευτική». Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα της οποίας αποτελεί το γεγονός ότι οι μισοί από τους συμμετέχοντες στην έρευνα πολίτες των Ιωαννίνων, πιστεύουν ότι τα παιδιά χωρισμένων γονέων διαθέτουν λιγότερους κανόνες και περισσότερη ελευθερία μέσα στην οικογένειά τους μετά τη λύση της γονεϊκής συμβίωσης.

Επίσης, σύμφωνα με την διδακτορική διατριβή της Μπουχέλου (2008), με θέμα «Ο αντίκτυπος των ενδοοικογενειακών σχέσεων μετά το διαζύγιο στο αίσθημα εγκλωβισμού και στην αντιστροφή των ρόλων των εφήβων με τους γονείς», ένα από τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτήν, είναι ότι η μεγαλύτερη συναισθηματική εγγύτητα του εφήβου με τον πατέρα, αυξάνει το αίσθημα απεγκλωβισμού του εφήβου από τον πατέρα. Δηλαδή, όσο περισσότερο αισθάνονται οι έφηβοι ότι ο πατέρας τους τους δείχνει ενδιαφέρον, κατανόηση, φροντίδα, αγάπη, εγγύτητα δίνοντας τους την αίσθηση ότι μπορούν να στηριχθούν στη βοήθειά του για τη λύση των προβλημάτων τους, αυτό συμβάλλει καθοριστικά στην διαμόρφωση μιας θετικής σχέσης μεταξύ τους, γεγονός που μειώνει το συναισθηματικό εγκλωβισμό των εφήβων από τον πατέρα.

Ακόμα σύμφωνα με την διδακτορική διατριβή της Μπέκα (2005), με θέμα «Η διαταραγμένη επικοινωνία με το παιδί μετά τη διάσπαση της συμβίωσης των γονέων ως παράγοντας κινδύνου για την ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη», προκύπτει το συμπέρασμα ότι η διαταραγμένη επικοινωνία μεταξύ γονέων-παιδιού μετά τη διάσπαση της γονεϊκής συμβίωσης, αποτελεί τον κύριο παράγοντα κινδύνου για κακή ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, και ότι, όσο χειρότερη ποιοτικά και αραιότερη ποσοτικά είναι η μεταξύ τους επικοινωνία, τόσο χειρότερη είναι και η προσαρμογή του παιδιού.

2. ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΩΝ

Σκοπός: Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των επιπτώσεων του διαζυγίου, στην επικοινωνία και τη σχέση μεταξύ γονέων-παιδιών, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των φοιτητών κοινωνικής εργασίας και νοσηλευτικής του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης.

Ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες είναι οι στάσεις και οι αντιλήψεις των φοιτητών του τμήματος ΣΕΥΠ για το διαζύγιο και τις επιπτώσεις του στην επικοινωνία μεταξύ γονέων-παιδιών ;
- Ποιοί δημογραφικοί παράγοντες (φύλο, ηλικία) και σε ποιο βαθμό, συνδέονται με τις στάσεις των φοιτητών αναφορικά με το διαζύγιο και τις επιπτώσεις του στην επικοινωνία μεταξύ γονέων-παιδιών;
- Ποιες προσωπικές εμπειρίες με το διαζύγιο (αν ο ίδιος ο σπουδαστής αποτελεί παιδί διαζευγμένων γονέων ή αν γνωρίζει κάποιον που οι γονείς του πήραν διαζύγιο όταν ήταν παιδί), και σε ποιο βαθμό, συνδέονται με τις στάσεις των φοιτητών αναφορικά με το διαζύγιο και τις επιπτώσεις του στην επικοινωνία μεταξύ γονέων-παιδιών;
- Πως το τμήμα σπουδών (κοινωνική εργασία και νοσηλευτική) των φοιτητών, και σε ποιο βαθμό, επηρεάζει τις στάσεις τους αναφορικά με το διαζύγιο και τις επιπτώσεις του στην επικοινωνία μεταξύ γονέων-παιδιών;

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

ΜΕΡΟΣ Α΄ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

Κεφάλαιο 1^ο: Οικογενειακό Δίκαιο και Διαζύγιο.

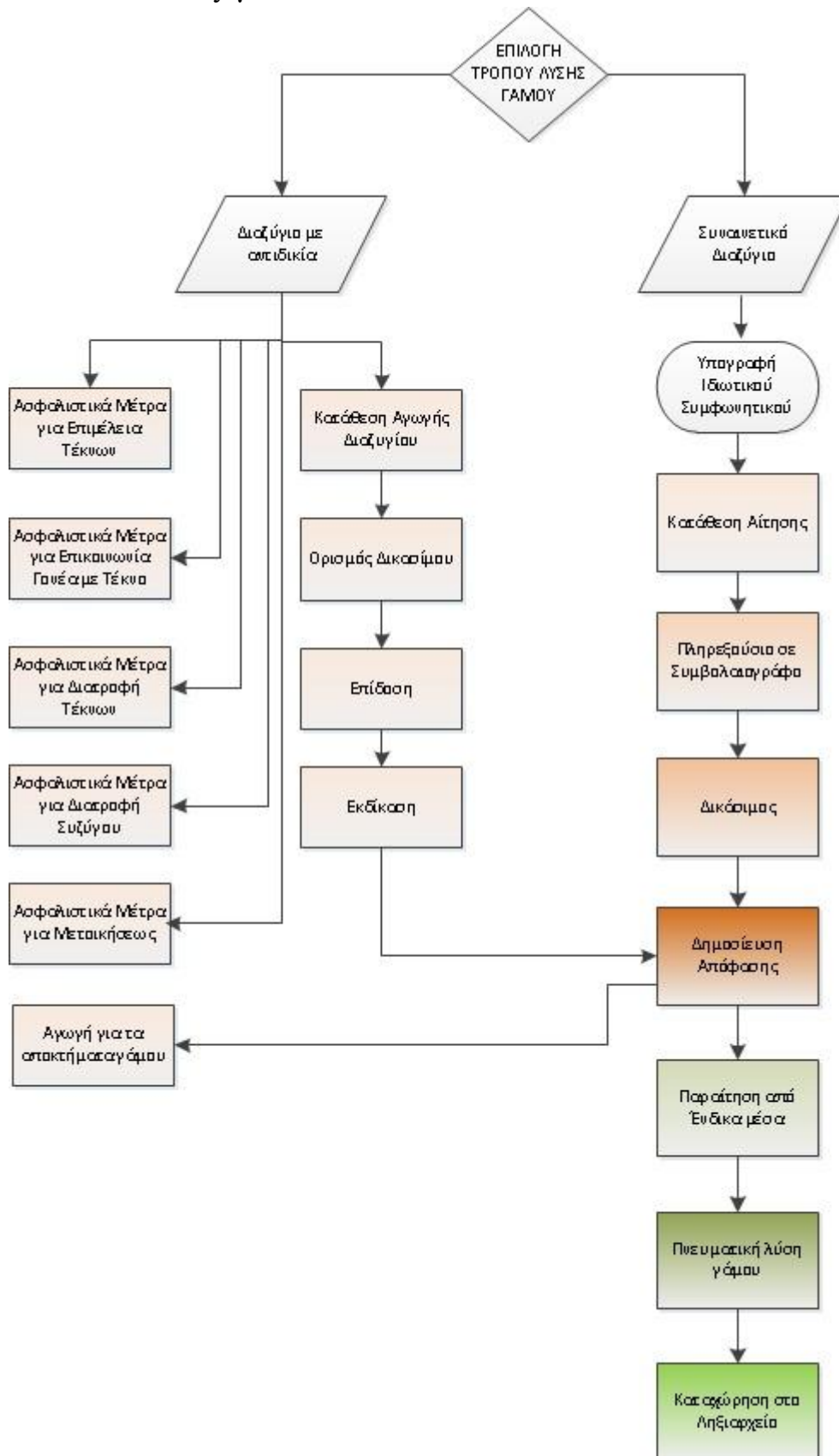
1.1. Η έννοια του διαζυγίου.

Από όλες τις αλλαγές στην οικογενειακή ζωή κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα ίσως το πιο σημαντικό, με τις επιπτώσεις του ήταν η αύξηση στο ποσοστό των διαζυγίων. Κοντά στα μέσα του 19ου αιώνα, μόνο το 5% των πρώτων γάμων κατέληξε στο διαζύγιο (Preston & McDonald, 1979). Μέχρι το 1984 τα διαζύγια φαίνεται να κυμαινόντουσαν στο 8% ενώ μέχρι το 1992 φαίνεται να έφτανε μέχρι το 10%. Το 1995 το αντίστοιχο ποσοστό φτάνει το 17% ενώ το 2006 έφτασε το 23% (González, & Viitanen 2009).

Το διαζύγιο είναι η νομική διαδικασία που ακολουθείται, προκειμένου να λυθεί ένας γάμος, ο οποίος έχει τελεστεί νόμιμα, δύο εν ζωή ενηλίκων, είτε αυτός είναι πολιτικός είτε θρησκευτικός. Στην περίπτωση ενός διαζυγίου τα ζητήματα που μπορεί να ανακύψουν είναι ποικίλα και καιρία (επικοινωνία γονέα με παιδί/α, διατροφή παιδιών, διατροφή συζύγου, επιμέλεια τέκνων, κατοικία παιδιών κλπ.) και χρήζουν προσεκτικού χειρισμού (Συμεωνίδου 2002).

Ουσιαστικά, η αναθεώρηση της βιβλιογραφίας σχετικά με το διαζύγιο είναι επίσης δύσκολη λόγω της συνεχιζόμενης, αμφιλεγόμενης συζήτησης για τις συνέπειες της οικογενειακής αναστάτωσης τόσο στους ενήλικες, όσο και στα παιδιά. Κάποιοι μελετητές βλέπουν την οικογένεια δύο γονέων ως θεμελιώδη θεσμό της κοινωνίας - του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο οι ενήλικες επιτυγχάνουν την αίσθηση της σταθερότητας και την ασφάλεια. Τα παιδιά αναπτύσσονται σε υγιή, ικανούς και παραγωγικούς πολίτες. Σύμφωνα με αυτή η άποψη, η εξάπλωση των μονογονεϊκών οικογενειών συμβάλλει σε πολλά κοινωνικά προβλήματα, συμπεριλαμβανομένης της φτώχειας, εγκληματικότητας, κατάχρησης ουσιών, πτώση ακαδημαϊκών ικανοτήτων και τη διάβρωση των γειτονιών (Blankenhorn, 1995, Glenn, 1996, Popenoe, 1996).

1.2. Τύποι διαζυγίων.

Εικόνα 1 Τύποι Διαζυγίων (Ντόβα, δικηγορικό γραφείο).

- Συναινετικό Διαζύγιο

Για να μπορέσει να εκδοθεί ένα συναινετικό διαζύγιο, είναι απαραίτητο να συμφωνούν οι δύο σύζυγοι ότι επιθυμούν να λύσουν τον γάμο τους χωρίς να υπάρχουν διαφωνίες. Για να εκδοθεί ένα συναινετικό διαζύγιο για αρχή είναι απαραίτητη η ληξιαρχική πράξη γάμου και το πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης. Για να έχουν δικαίωμα αίτησης οι σύζυγοι ενός συναινετικού διαζυγίου, πρέπει ο γάμος να έχει διαρκέσει τουλάχιστον ένα χρόνο. Ο δικηγόρος καταθέτει αίτηση στο δικαστήριο, παίρνει δικάσιμο για την συζήτηση της υπόθεσης και μέχρι εκείνη την ημερομηνία οι δύο σύζυγοι πρέπει να έχουν υπογράψει ένα συμφωνητικό τυπικό που επιβεβαιώνουν ότι επιθυμούν να λύσουν το γάμο και ένα ακόμα που κανονίζουν τα θέματα της επιμέλειας και διατροφής των ανήλικων τέκνων τους, αν αυτά υπάρχουν. Σε περίπτωση που δεν υπάρχουν ανήλικα τέκνα, υπογράφεται μόνο το πρώτο συμφωνητικό. Κατά την συζήτηση στο ακροατήριο, εκφωνούνται μόνο τα ονόματα των αιτούντων και δεν λέγεται τίποτα άλλο σχετικά με το γάμο ή την λύση του. Λίγους μήνες μετά, το δικαστήριο εκδίδει την απόφαση για την λύση του γάμου. Μέση διάρκεια έκδοσης διαζυγίου 7 μήνες (Σπυριδάκης, 2006).

- Διαζύγιο με αντιδικία

Το διαζύγιο με αντιδικία είναι πιο περίπλοκο και εκδίδεται όταν οι σύζυγοι δεν συμφωνούν για την έκδοση συναινετικού διαζυγίου. Άλλη περίπτωση είναι να επικαλούνται κάποιο λόγο που έχει προκαλέσει τον ισχυρό κλονισμό του έγγαμου βίου και ζητούν την διάλυση του. Η σχετική αγωγή μπορεί να ασκηθεί μόνο στην περίπτωση που συντρέχουν ορισμένοι λόγοι διαζυγίου, που περιοριστικά αναφέρονται στο νόμο. Ο νόμος αναφέρει περιοριστικά τους λόγους που μπορούν να στηρίξουν την αγωγή διαζυγίου:

- η κήρυξη σε αφάνεια ενός εκ των συζύγων,
- ο ισχυρός κλονισμός της έγγαμης σχέσης για λόγο που δεν αφορά αποκλειστικά τον ενάγοντα
- ο ισχυρός κλονισμός της έγγαμης σχέσης ύστερα από τετραετή διάσταση (Παπαχρίστου, 2005).

1.3. Λόγοι διαζυγίου.

Τρεις είναι οι κύριοι λόγοι που μπορεί να οδηγήσουν σε διαζύγιο:

- Ισχυρός κλονισμός
- Διετής διάσταση
- Αφάνεια

Ο σοβαρότερος λόγος για την λύση του γάμου είναι ο ισχυρός κλονισμός του έγγαμου βίου. Η συμβίωση να καθίσταται αφόρητη για τον ενάγοντα σύζυγο και για αυτό ζητά διαζύγιο. Ακόμα αυτός εμπερικλείει τα μαχητά τεκμήρια ενός διαζυγίου όπως είναι η μοιχεία ή η διγαμία του εναγόμενου, τους πέντε υπαιτίους λόγους του διαζυγίου, αλλά και τους τρεις ανυπαίτιους όπως είναι η φρενοβλάβεια, η λέπρα και η ανικανότητα. Ο δεύτερος ξεχωριστός λόγος διαζυγίου είναι η διετής διάσταση ενός ζευγαριού, η οποία παράλληλα τελεί και το μοναδικό αμάχητο τεκμήριο ισχυρού κλονισμού της λύσης ενός γάμου και δεν χρήζει ανταποδείξεως. Ο τρίτος και τελευταίος λόγος είναι η αφάνεια. Σε αυτόν τον τρίτο λόγο αν ένας εκ των δύο συζύγων έχει κηρυχτεί ως άφαντος, τότε ο άλλος μπορεί να ζητήσει διαζύγιο (Σπυριδάκης, 2006).

Κεφάλαιο 2^ο: Η περίοδος προσαρμογής.

2.1. Το διαζύγιο ως μεταβατική περίοδος στην οικογένεια.

Το διαζύγιο αποτελεί μια αρκετά χρονοβόρα διαδικασία, καθώς μπορεί να διαρκέσει μεγάλο χρονικό διάστημα. Η διαδικασία της λήξης ενός γάμου αυτή καθαυτή δεν συνεπάγεται με την άμεση λήξη των προστριβών των γονέων (Machida & Holloway 1991). Σύμφωνα με τον Wiseman (1975) το διαζύγιο αποτελεί μια ψυχο-κοινωνική μετάβαση. Αυτό σημαίνει ότι προκαλούνται διάφορες αλλαγές στην ζωή των γονέων αλλά και των παιδιών. Οι αλλαγές αυτές αφορούν την επανεκτίμηση διαφόρων σχέσεων, επιλογών, καταστάσεων, μέχρι και της ταυτότητας του ατόμου. Ως συνέπεια μπορεί να έχει απώλειες ατόμων, όχι μόνο του ενός γονιού, καθώς το παιδί θα διαμένει με τον έναν από τους δύο, αλλά ταυτόχρονα και φίλων και συγγενών.

Κατά κύριο λόγο, το παιδί (ή τα παιδιά) μένουν με την μητέρα, κάτι που έχει ως συνέπεια ο πατέρας να έχει καθόλου ή ελάχιστες επαφές μαζί τους. Με αυτόν τον τρόπο οι ισορροπίες χάνονται και επικρατεί μια μεγάλη ασάφεια (Donald, Lazarus &

Lolwana 2002). Υπάρχει μία περίοδος κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά το διαζύγιο, η οποία αποτελεί βασικό στοιχείο στην αντιμετώπιση της οικογενειακής κρίσης και δίνει ταυτόχρονα τον απαραίτητο χρόνο που χρειάζονται όλα τα μέλη της οικογένειας αυτής να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Χτίζονται νέες ισορροπίες, μπαίνουν καινούρια όρια και τα μέλη της οικογένειας μαθαίνουν να λειτουργούν με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι είχαν συνηθίσει.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Τσίτουρα (2005), υπάρχουν πέντε στάδια στην διαδικασία της οικογενειακής διάσπασης. Το πρώτο στάδιο ονομάζεται «Στάδιο αναγνώρισης του προβλήματος (cognition)» και δημιουργείται τη στιγμή που ο ένας από τους δύο συντρόφους αποφασίζει πως ο γάμος δεν του προκαλεί ευτυχία αλλά αντίθετα τον κάνει δυστυχισμένο. Στην συνέχεια, ακολουθεί το στάδιο με τίτλο «Στάδιο μετά την αναγνώριση του προβλήματος (metacognition)», σύμφωνα με το οποίο γίνεται ανοιχτή συζήτηση όσον αφορά την λήξη του γάμου. Έπειτα, έρχεται το «Στάδιο φυσικού αποχωρισμού (physical separation)», το οποίο χαρακτηρίζεται από αισθήματα απώλειας και αποδιοργάνωσης. Έχει ισχυρό αντίκτυπο στον συναισθηματικό κόσμο των παιδιών, καθώς διαλύει την επικρατούσα εικόνα της οικογένειας. Στην συνέχεια, υπάρχει το «Στάδιο επαναδιοργάνωσης (reorganization)», σύμφωνα με το οποίο υπάρχουν δύο σπίτια και ίσως καινούριοι σύντροφοι. Τα παιδιά, όμως, έχουν αρχίσει να συνηθίζουν την ισχύουσα κατάσταση και βρίσκονται σε ένα σχετικό πρόγραμμα. Τελευταίο στάδιο είναι εκείνο με τίτλο: «Στάδιο επαναπροσδιορισμού (redefinition)», κατά το οποίο γίνεται επαναπροσδιορισμός της ταυτότητας των μελών της οικογένειας και συμβιβασμός των δύο διαφορετικών σπιτιών και κατ' επέκταση οικογενειών.

2.2. Μοντέλα προσαρμογής στο διαζύγιο.

Σύμφωνα με τον Isaacs (2002) οι παράγοντες προσαρμογής στο διαζύγιο συνοψίζονται σε τρεις συνολικά κατηγορίες:

- το οικογενειακό πλαίσιο και οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας,
- τα ατομικά χαρακτηριστικά των ενηλίκων και των παιδιών,
- το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού.

«Στο οικογενειακό πλαίσιο, η απουσία διαμάχης και συγκρούσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας και η αυστηρή, υπεύθυνη και υποστηρικτική επιμέλεια σχετίζεται με

την ομαλή προσαρμογή του παιδιού στη νέα δομή της οικογένειας. Όσον αφορά τα ατομικά χαρακτηριστικά, της προσωπικότητας του παιδιού, όπως η έλλειψη ιδιοτροπιών, η κοινωνική ωριμότητα και η γνωστική ικανότητα, συμβαδίζουν με την ομαλή προσαρμογή. Ακόμα σχετικά με την ηλικία τους, τα κορίτσια στην εφηβεία, παρουσιάζουν μεγαλύτερες δυσκολίες προσαρμογής στη νέα δομή της οικογένειας. Όσον αφορά τη θετική συμβολή του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, οι συνομήλικοι, οι παππούδες και γιαγιάδες, το σχολείο και τα άλλα δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης διαδραματίζουν ουσιώδη ρόλο στην προσαρμογή του παιδιού».

2.3. Η ποιότητα των οικογενειακών σχέσεων και της γονεϊκής φροντίδας μετά το χωρισμό.

Έρευνες που έχουν διεκπεραιωθεί συμφωνούν ως προς το γεγονός ότι η ευημερία των εφήβων επιτυγχάνεται στην περίπτωση που δεν υπάρχουν διαμάχες μεταξύ των γονέων. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα των Buchanan και συν. (1991) επισημαίνει ότι αν δεν υπάρχει συνεργασία μεταξύ των γονέων και σωστή συμπεριφορά, οι έφηβοι δυσκολεύονται πολύ με την καινούρια κατάσταση. Ταυτόχρονα, οι έρευνες των Amato & Rezac (1994) τονίζουν ότι η επαφή των αγοριών εφήβων με τον πατέρα τους είναι ωφέλιμη στην περίπτωση που οι γονεϊκές σχέσεις είναι καλές, αλλά και το αντίθετο, όταν υπάρχουν προστριβές και συγκρούσεις μεταξύ των γονέων.

Πολύ συχνά διαφαίνεται μια διαφοροποίηση στη συμπεριφορά των μόνων γονέων ως προς τα παιδιά τους μετά το διαζύγιο. Η συμπεριφορά τους μπορεί να προσληφθεί από τα παιδιά είτε ως επιθετικότητα είτε ως αποστασιοποίηση, ενώ μερικές φορές μπορεί να βιώνεται με διπολικό τρόπο (Μπαμπάλης 2003). Σύμφωνα με την μελέτη των Amato & Afifi (2006) επισημαίνεται μια αδυναμία στην σχέση μεταξύ του παιδιού και των διαζευγμένων γονιών του, κάτι το οποίο επηρεάζει και τις υπόλοιπες σχέσεις που θα αποκτήσει το παιδί.

Οι μητέρες δείχνουν να έχουν λιγότερο έλεγχο στους εφήβους τους αλλά και να μην τους αποδέχονται στον βαθμό που το κάνουν οι παντρεμένες μητέρες (Hilton & Kopera-Frye, 2004, Woodward, Fergusson & Belsky, 2000). Οι διαζευγμένοι πατεράδες, ακολουθώντας την ίδια τακτική με τις μητέρες, ασκούν κι εκείνοι χαλαρό έλεγχο στις δραστηριότητες των εφήβων (Fabricius, 2003. Finley & Schwartz, 2007. Kelly, 2007. Marquardt, 2005. Shek, 2007). Επιπρόσθετα, παρατηρείται μια τάση

μειωμένης αποδοχής αλλά και μειωμένης συναισθηματικής στήριξης (Demuth & Brown, 2004. Guttman & Rosenberg, 2003. Kelly, 2007. Riggio, 2004. Schwartz & Finley, 2005). Ένας από τους λόγους που παρατηρείται η συγκεκριμένη συμπεριφορά από τους χωρισμένους πατεράδες αποτελεί το γεγονός ότι, επειδή δεν διαμένουν στο ίδιο σπίτι πλέον, ο γονεϊκός τους ρόλος έχει μειωθεί (Fabricius, 2003. Finley & Schwartz, 2007. Hawkins, Amato, & King, 2007, Marquardt, 2005).

2.4. Η επικοινωνία με το παιδί μετά το διαζύγιο.

Το διαζύγιο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελεί μια δύσκολη διαδικασία και για τους γονείς αλλά και για τα παιδιά. Η ρουτίνα και η καθημερινότητα αλλάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό και τα όρια αναπροσαρμόζονται. Η σχέση γονέα- παιδιού περνάει ένα είδος κρίσης καθώς η στοργή και η τρυφερότητα εμφανίζονται σε μικρότερο βαθμό μετά το διαζύγιο. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας του ότι ο γονέας είναι αντιμέτωπος με καινούριες καταστάσεις οι οποίες του προκαλούν άγχος, κατάθλιψη και απομόνωση (Hetherington, 1989). Σύμφωνα με έρευνες, η σχέση των χωρισμένων παιδιών συγκριτικά με εκείνη των παντρεμένων είναι λιγότερο ποιοτική (Hetherington & Stanley- Hagan, 2002. Loeber, Drinkwater, Yan, Anderson, Schmidt, & Crawford, 2000. Love & Murdock, 2004. Shek, 2007. Spruijt, DeGoede & Vandervalk, 2001). Πιο συγκεκριμένα χαρακτηρίζεται από αυταρχισμό, έλλειψη στήριξης, μειωμένη εποπτεία και επικοινωνία (Hetherington, 1993, Hetherington & Kelly, 2002. Shek, 2007. Wallerstein, Lewis, & Blakeslee, 2000).

Συνηθέστερη αποτελεί η διαμονή και η επιμέλεια του παιδιού να είναι με την μητέρα του. Πάνω σε αυτό το γεγονός στηρίχτηκε η έρευνα της Hetherington (1989, Hetherington, Cox, & Cox, 1982) σύμφωνα με την οποία καταγράφηκε η σχέση της μητέρας με το παιδί για έξι (6) χρόνια μετά το διαζύγιο. Παρατηρήθηκε ότι τα πρώτα δύο χρόνια υπήρχαν συναισθηματικές εντάσεις και οι μητέρες είχαν λιγότερες απαιτήσεις από τα παιδιά. Ταυτόχρονα, η επικοινωνία μεταξύ τους δεν χαρακτηριζόταν καλή, καθώς δεν ήταν ούτε ιδιαίτερα στοργικές. Αυτή η διαφοροποίηση στην συμπεριφορά τους άρχισε να μειώνεται μετά το πέρας των δύο ετών και μετά τα έξι χρόνια είχε εξαληφθεί παντελώς. Ο ρόλος των πατεράδων, από την άλλη πλευρά είναι πολύ διαφορετικός, καθώς ο πατέρας δεν είναι πλέον άμεσα και απόλυτα διαθέσιμος στο παιδί (Seltzer 1991) κάτι που αποτελεί ρήξη στην μεταξύ τους επικοινωνία. Συνήθως οι αντιδράσεις του πατέρα στο διαζύγιο εκδηλώνονται

έντονα και τα παιδιά τις αντιλαμβάνονται ως απομάκρυνση και αδιαφορία εκ μέρους του.

Κεφάλαιο 3^ο: Οι επιπτώσεις του διαζυγίου στους γονείς και τα παιδιά.

3.1. Η ποιότητα της σχέσης των διαζευγμένων γονέων.

Στην διαδικασία της λύσης ενός γάμου, οι γονείς βρίσκονται στην δύσκολη θέση να πρέπει να διαχωρίσουν την γονεϊκή τους ιδιότητα με την συζυγική (Ahron 1981, Emery 1994). Τα περισσότερα ζευγάρια αντιμετωπίζουν πολλές εντάσεις κατά τη διάρκεια του διαζυγίου αλλά και στον μετέπειτα χρόνο. Οι μεταξύ τους σχέσεις χαρακτηρίζονται από μια άρνηση για ορθή επικοινωνία, από αρνητικότητα και αποφυγή για συζήτηση σημαντικών θεμάτων αλλά και μειωμένη αλληλοϋποστήριξη (Amato & Rogers 1997).

Σύμφωνα με την έρευνα της Ahron (1981) η πλειοψηφία των ζευγαριών επικοινωνούν σταθερά κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους μετά τον χωρισμό τους. Από τις οικογένειες που συμμετείχαν στην έρευνα παρατηρείται ότι οι μισές μετά την πάροδο ενός έτους συνέχιζαν να συζητούν σημαντικά θέματα ενώ μόλις το ένα τρίτο συμμετείχε στις καθημερινές αποφάσεις. Σημαντική ανακάλυψη ήταν ότι τα θέματα της προσαρμογής των παιδιών και αυτά που αποτελούν οικονομικής φύσεως είναι αυτά που δεν συζητούνταν συχνά, αλλά ταυτόχρονα προκαλούσαν τις περισσότερες συγκρούσεις.

Ιδιαίτερα σημαντικά είναι τα συναισθήματα που νιώθει η μητέρα και ο πατέρας αντίστοιχα, τα οποία διαφοροποιούνται αναλόγως με το ποιός ήταν δέκτης ή φορέας του μηνύματος του διαζυγίου. Πιο συγκεκριμένα οι γυναίκες συνήθως, είτε είναι φορείς είτε δέκτες, νιώθουν θυμό, ζήλεια, ενοχή, νοσταλγία, κλπ, ενώ οι άντρες νιώθουν θυμό, οργή, πικρία και θλίψη. Αυτά τα αρνητικά συναισθήματα επηρεάζουν την μεταξύ τους σχέση. Εξίσου σημαντικός παράγοντας για τα συναισθήματα και τη σχέση τους αποτελεί ο οικονομικός, καθώς το άγχος της μητέρας αυξάνεται σε περίπτωση που δεν είχε κάποιο εισόδημα πριν το διαζύγιο και εφόσον ο πατέρας δεν μπορεί ή δεν θέλει να δώσει διατροφή (Saghir, 2000).

3.2. Οι επιπτώσεις στα παιδιά προσχολικής ηλικίας (0 έως 6 ετών).

Το διαζύγιο αποτελεί μια δύσκολη διαδικασία τόσο για τον γονέα όσο και για το παιδί. Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας (0-6) είναι πιο ευαίσθητα και μπορούν να εκδηλώσουν έντονες αντιδράσεις (Bryner, 2001. Hetherington, Stanley-Hagan, & Anderson, 1989. Wallerstein & Kelly, 1980). Τα βασικά συναισθήματα που βιώνει το παιδί είναι ο φόβος, ο θυμός, το άγχος και η θλίψη. Οι επιπτώσεις διαφαίνονται σε αντιδράσεις όπως διαταραχές στον ύπνο και επανάληψη καταστάσεων που επικρατούσαν σε προηγούμενες αναπτυξιακές περιόδους (π.χ. άρνηση διαφόρων τροφών, σύγχυση, αδυναμία ελέγχου σφιγκτήρων, κλπ) (Bryner, 2000. Hetherington, Cox, & Cox, 1979a. Leon, 2003. Roseby & Johnston, 1998).

Τα νήπια, επομένως, εκδηλώνουν τα συναισθήματά τους και την αστάθεια που νιώθουν με διάφορους τρόπους, κάποιοι από τους οποίους είναι: η επιθετική συμπεριφορά, οι εκρήξεις θυμού αλλά και η μελαγχολία (Λαζαρίδου 1994). Ταυτόχρονα, πρέπει να αναφερθεί η εγωκεντρική θεώρηση των νηπίων η οποία τα οδηγεί στην πεποίθηση ότι εκείνα είναι η αιτία του διαζυγίου. Έτσι λοιπόν, κατηγορούν τον εαυτό τους για τον χωρισμό των γονιών τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μεγαλύτερο ποσοστό του άγχους του αποχωρισμού, αύξηση του φόβου εγκατάλειψης και ελλείψεις κοινωνικών δεξιοτήτων και σχέσεων (Amato, 2001. Sandler, Tein, & West, 1994. Wallerstein & Kelly, 1980). Επιπρόσθετα έχει παρατηρηθεί μια αύξηση στην επιθετική συμπεριφορά και την ανωριμότητα, με έντονη άρνηση να ακολουθήσουν τους κανόνες που τους επιβάλλει ο γονιός και το σχολείο, εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς και διαταραχών όπως υπερκινητικότητα και διάσπαση προσοχής (Dong, Wang, & Ollendick, 2002, Χατζηχρήστου, Γκαρή, Μυλωνάς, Καρίτσα, Τσιόβουλου, Γιαβρίμης, 2014, Hatzichristou, 1993, Livaditis, Zaphiriadis, Fourkioti, Tellidou, & Xenitidis, 2002. Liu, Guo, Okawa, Zhai, Li, Uchiyama, Neiderheiser, & Kurita, 2000. Luk-Fong, 2006). Τέλος, χαρακτηριστικό των παιδιών νηπιακής ηλικίας είναι το γεγονός ότι αντιδρούν πολύ συχνά με κλάματα, δείχνουν ιδιαίτερα συγχυσμένα για την απώλεια του ενός γονέα κάνοντας περισσότερα παράπονα και έχοντας περισσότερες ενοχές. Σε έρευνα που έγινε στα παιδιά ένα χρόνο μετά το διαζύγιο, σε εκείνα που δεν είχαν ιδιαίτερη βελτίωση στην συμπεριφορά τους προστέθηκαν η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η έλλειψη φαντασίας και διάθεσης για παιχνίδι, καθώς και έντονη ανάγκη για σωματική επαφή (Wallerstein & Kelly 1975).

3.3. Οι προβλεπόμενες αντιδράσεις των παιδιών σχολικής ηλικίας (6 έως 12 ετών).

Το διαζύγιο μπορεί να προκαλέσει αντιδράσεις στις συμπεριφορές των παιδιών, οι οποίες μπορούν να διαφοροποιούνται αναλόγως τη συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη του παιδιού (Grych & Fincham 1997). Τα παιδιά της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας είναι πιο ευάλωτα και ευαίσθητα. Παρατηρείται ένα μοτίβο συμπεριφοράς, κατά το οποίο τα παιδιά είναι πολύ επιρρεπή στην κατάθλιψη, την κακή συμπεριφορά, ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζονται δείγματα έλλειψης σεβασμού και αυτοσεβασμού (Moon 2011). Επίσης, η κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών της ηλικίας 6-12 μπορεί να επηρεαστεί σε μικρό ή μεγάλο βαθμό. Οι κοινωνικές τους σχέσεις δείχνουν θλίψη, μοναξιά και αυτο-επίπληξη, ενώ υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες να εμφανίσουν βουλιμία (Davies et al. 2004).

Σύμφωνα με την μελέτη των Wadsby & Svedin (1993) σε αυτήν την ηλικία υπάρχει πιθανότητα εμφάνισης ψυχιατρικών προβλημάτων κατά την διάρκεια του διαζυγίου. Επιπρόσθετα, τα παιδιά που ανήκουν σε αυτήν την ηλικιακή τάξη μπορεί να έχουν έντονη αρνητική αντίδραση στον χωρισμό των γονέων τους και να αντιμετωπίσουν δυσκολίες στην προσαρμογή (Hodges και συν. 1990. Wood & Lewis 1990, Spigelman, Spigehnan & Engleson 1994). Αναφορικά με την σχολική τους επίδοση, μπορεί να δείξουν δείγματα διάσπασης προσοχής, εκνευρισμό και ανησυχία, τα οποία επηρεάζουν την επίδοση προς το χειρότερο (Amato & Keith. 1991a).

Σύμφωνα με μελέτη που έγινε το 2011 (Sigfusdottir κ.α. 2011) παρατηρήθηκε ότι τα αγόρια που προέρχονται από διαζευγμένη οικογένεια έχουν περισσότερες πιθανότητες να παρουσιάσουν παραβατική συμπεριφορά, η οποία μπορεί να είναι μέσα αλλά και έξω από τα σχολικά πλαίσια. Τα διακατέχει μια θλίψη και είναι αβέβαια για τις σχέσεις τους και για το μέλλον τους. Τα κορίτσια από την άλλη μεριά παρουσιάζουν συμπτώματα κατάθλιψης και η αντίδρασή τους δεν ήταν τόσο καλή όσο εκείνων που ανήκαν στη προηγούμενη και την επόμενη ηλικιακή ομάδα.

Παρόλα αυτά, παρατηρείται μια μείωση των αρνητικών συμπεριφορών και αντιδράσεων των παιδιών μετά το πέρας δύο χρόνων από το διαζύγιο, καθώς έχουν εξοικειωθεί με την νέα κατάσταση και έχουν παρέλθει στην περίοδο προσαρμογής. Τα παιδιά τα οποία συνεχίζουν να έχουν αυτήν την συμπεριφορά διαφαίνεται να

έχουν γονείς που συνεχίζουν τις συγκρούσεις και τις εντάσεις, ακόμη και μετά την πάροδο δύο και άνω ετών (Guttman 1993).

3.4. Οι προβλεπόμενες αντιδράσεις των εφήβων (12 έως 18 ετών).

Είναι γνωστό ότι η εφηβεία αποτελεί μια περίπλοκη περίοδο της ζωής του ατόμου. Ειδικότερα, όταν συνδυάζεται με το διαζύγιο των γονέων, περιπλέκεται ακόμη περισσότερο. Η σχέση γονέων και εφήβων αρχίζει να διαταράσσεται και χαρακτηρίζεται από μια έλλειψη ισορροπίας και συνοχής (Amato, 1987, Short, 2002, Wise & Edwards, 2005). Το διαζύγιο θεωρείται ένας πολύ στρεσογόνος παράγοντας για τους εφήβους και προκαλεί έντονο θυμό και πόνο, παρόλο που είναι σε θέση να αντιληφθούν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι γονείς τους και τις αιτίες που οδήγησαν στην συγκεκριμένη απόφαση (Burke, McIntosh, & Gridley 2007).

Στο στάδιο της εφηβείας οι νέοι προσπαθούν να προσαρμοστούν σε έντονες αναπτυξιακές αλλαγές, στις οποίες συγκαταλέγεται η αυτονομία και η ανεξαρτησία. Με το διαζύγιο και με ό,τι αυτό συνεπάγεται (άγχος, φόβος, πόνος κλπ) η προσαρμογή αυτή μπορεί να μην πετύχει καθώς δεν υπάρχει μια σταθερή οικογενειακή βάση στην οποία οι έφηβοι μπορούν να στηριχτούν (Hetherington & Stanley-Hagan, 1999, Σταύρου & Χριστογιώργος, 2001).

Ιδιαίτερα σημαντική αποτέλεσε η μελέτη των Cherlin και συν. (1991) η οποία υπέδειξε ότι οι έφηβοι που είχαν βιώσει ένα διαζύγιο στην προεφηβική τους ηλικία είχαν πολύ περισσότερες πιθανότητες να είναι πιο επιθετικοί και να αποκτήσουν προβλήματα συμπεριφοράς. Άλλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αποτελούν η κατάθλιψη και ο θυμός (Wallerstein & Kelly 1980). Επιπρόσθετα, πρέπει να αναφερθεί ότι η ψυχοσύνθεση των εφήβων διαταράσσεται κατά την διάρκεια της επίπονης διαδικασίας του διαζυγίου. Η προσαρμογή των παιδιών σε αυτήν την ηλικία επηρεάζεται σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι στις προηγούμενες μικρότερες ηλικίες. Πιο συγκεκριμένα, το διαζύγιο μπορεί να αποτελέσει αναχαιτιστικό παράγοντα της ανάπτυξης των εφήβων (Amato, 2001. Greeff & Van der Merwe, 2004. Kelly & Emery, 2003) καθώς κάποιοι αναπτυξιακοί στόχοι μπορούν να παραμεληθούν για να αφήσουν χώρο στην κατανόηση της διαδικασίας του διαζυγίου και στην αποδοχή της καινούριας κατάστασης (Burke, McIntosh & Gridley, 2007). Οι χαμηλές σχολικές επιδόσεις (Biblarz & Gottainer, 2000), η δυσκολία συγκέντρωσης, το χαμηλό επίπεδο υπευθυνότητας, η δυσκολία στον σχηματισμό και τη διατήρηση κοινωνικών σχέσεων,

καθώς επίσης η πρόωγη σεξουαλική δραστηριότητα και εγκυμοσύνη (Ellis και άλλοι, 2003), η κατάποση αλκοολούχων ποτών και η χρήση ουσιών (Jeynes, 2001) αποτελούν κάποια από τα χαρακτηριστικά των εφήβων που προέρχονται από διαζευγμένες οικογένειες.

Κεφάλαιο 4^ο: Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού.

4.1. Συμβουλευτική γονέων.

Όταν οι δύο σύζυγοι αποφασίσουν ότι έχει έρθει η ώρα να πάρουν διαζύγιο, τα πράγματα γίνονται περίπλοκα, ειδικά αν υπάρχουν παιδιά. Είναι απαραίτητο να γίνουν κάποιες συμφωνίες μεταξύ των συζύγων, σε ότι αφορά τα παιδιά, όπως τις επισκέψεις ή την διαμονή στον άλλο γονέα, την γονική μέριμνα, τις δραστηριότητες, τις οικονομικές υποχρεώσεις κ.α..

Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας στην ζωή των γονέων αλλά και των παιδιών αποτελεί το στρες. Η διαδικασία ενός διαζυγίου αλλά και η μετέπειτα περίοδος προσαρμογής μπορεί να καταστούν πολύ στρεσογόνα για τους εμπλεκόμενους. Μελέτες που έχουν διεκπεραιωθεί έχουν αποδείξει ότι η χαμηλότερη ποιότητα οικογενειακών σχέσεων και η μικρότερη προσαρμογή ενισχύουν το αίσθημα του άγχους (Mutimer, Reece & Matthews, 2007). Η ευελιξία και ο δεσμός αλληλεγγύης ανάμεσα στους γονείς είναι βασικά στοιχεία που βοηθούν την οικογένεια να ξεπεράσει την κρίση που διανύει και το παιδί να έχει μια καλή σχέση με τους γονείς του και να λαμβάνει την αποδοχή και τη στήριξή τους (McCubbin & McCubbin & Thompson 1993. Hawley, 2000). Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούν και εκείνοι με τη σειρά τους να έχουν μια γενική εποπτεία και έναν φυσιολογικό έλεγχο απέναντι στο παιδί τους (Barber & Buehler, 1996. Muringa και άλλοι, 2002). Επιπρόσθετα, πρέπει να αναφερθεί ότι η ανοικτή και ειλικρινής επικοινωνία των γονέων όπως και η θετική τους στάση απέναντι στα νέα πράγματα, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ψυχολογία των παιδιών (Greeff & VanDerMerwe, 2004).

Όσον αφορά μεμονωμένα τον κάθε γονέα, έχει μελετηθεί ότι διάφορες επιλογές μπορούν να τον κάνουν να νιώσει σιγουριά και αυτοπεποίθηση. Μία από αυτές φαίνεται να είναι και ο πνευματισμός. Σε μελέτη που έγινε αναφέρθηκε ότι 11 στις 12 μητέρες στράφηκαν στον πνευματισμό μετά το διαζύγιο και τις βοήθησε σε μεγάλο βαθμό να ξεπεράσουν τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν (Greeff & DuToit, 2009). Σε κάθε περίπτωση, οι περισσότεροι γονείς στράφηκαν σε αντίστοιχους φορείς για να

τους βοηθήσουν να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες και να πράξουν ορθά όσον αφορά το παιδί τους.

Η συμβουλευτική λοιπόν, βοηθάει σε όσα προαναφέρθηκαν, ούτως ώστε οι γονείς να έχουν ένα σταθερό σημείο αναφοράς. Στοχεύει επίσης στην εξομάλυνση των σχέσεων τόσο μεταξύ των γονέων, όσο και μεταξύ γονέων- παιδιών (Enos, & Handal, 1986).

4.2. Ενημέρωση παιδιού.

Ο αριθμός των παιδιών που θίγονται από το διαζύγιο έχει αυξηθεί δραματικά από τη δεκαετία του 1950. Η άμεση αντίδραση των παιδιών, πολλές φορές διαφέρει από το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα του διαζυγίου. Άλλα παιδιά φαίνεται να συνθλίβονται από την είδηση του διαζυγίου, ενώ μακροπρόθεσμα δεν έχουν επηρεαστεί καθόλου. Από την άλλη πλευρά, άλλα παιδιά επηρεάζονται σοβαρά 5-10 χρόνια αργότερα (Bryner, 2001). Έρευνες έχουν δείξει ότι οι συνέπειες του διαζυγίου εμφανίζονται μακροπρόθεσμα και η συμβουλευτική γίνεται έχοντας μακροχρόνιους στόχους.

Οι γονείς μπορεί να αισθανθούν ανακούφιση ή συντριβή με το διαζύγιο. Αναπόφευκτα όμως τα παιδιά θα νιώσουν φόβο, ανησυχία και άγχος τα οποία αισθήματα μπορούν να προκαλέσουν ψυχολογικά προβλήματα και παραβατική συμπεριφορά (Caspi, Elder & Herbener, 1990). Ειδικοί επισημαίνουν ότι, πέρα από τη μοναδικότητα της κάθε περίπτωσης, υπάρχουν καθολικά προβλήματα και συμπεριφορές τα οποία μπορούν να προβλεφθούν (Evans, Kelly & Wanner, 2001).

Ο ρόλος της συμβουλευτικής είναι πολύ σημαντικός καθώς προσπαθεί να κινηθεί μέσα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το παιδί και να το κάνει να νιώσει ασφάλεια και ηρεμία. Με αυτόν τον τρόπο το παιδί είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες που βιώνει και να προσπαθήσει να τις ξεπεράσει.

4.3. Υπηρεσίες και προγράμματα υποστήριξης της οικογένειας στο διαζύγιο.

Οι συνηθέστερες συζητημένες παρεμβάσεις περιλαμβάνουν τη μείωση της συχνότητας του διαζυγίου, κοινή κηδεμονία, μεταρρύθμιση στήριξης των παιδιών, ενίσχυση της αυτάρκειας των μητέρων και θεραπευτικά προγράμματα για τα παιδιά και τους γονείς (Amato, 1994).

Πιο συγκεκριμένα, ο ρόλος του σχολικού ψυχολόγου είναι ένας φορέας που έχει κινητοποιηθεί αρκετά τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα και αποτελεί ύψιστη βοήθεια

στα παιδιά και τους εφήβους που περνάνε την διαδικασία του διαζυγίου. Παρέχει εμπιστοσύνη, ασφάλεια και ηρεμία στο παιδί και το καθοδηγεί (Medway & Cafferty, 2013). Πέρα από τον ρόλο του ως σύμβουλος στο παιδί, προσφέρει καθοδήγηση στους γονείς, τους καθηγητές και τον διευθυντή του σχολείου για να ακολουθούν όλοι την ίδια τακτική, η οποία ενδείκνυται για την προστασία του παιδιού (Χατζηχρήστου, 2004). Τα χαρακτηριστικά που πρέπει να διακατέχει ο σχολικός ψυχολόγος για να είναι σε θέση να βοηθήσει το παιδί είναι τα εξής: ικανότητα ανάπτυξης μιας καλής σχέσης με το παιδί ώστε να του αποπνέει εμπιστοσύνη, να έχει ενσυναίσθηση και να παρέχει αποδοχή χωρίς να κρίνει οτιδήποτε του εκμυστηρευτεί το παιδί (Bennett, 2010). Τέλος, άλλες υπηρεσίες που μπορούν να προσφέρουν υποστήριξη στην οικογένεια διαζευγμένων γονέων είναι ο ψυχολόγος, η πρόνοια και ο κοινωνικός λειτουργός.

ΜΕΡΟΣ Β΄ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

Κεφάλαιο 5^ο : Ερευνητική μεθοδολογία.

5.1. Σκοπός έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να απαντηθεί το ερευνητικό ερώτημα που έχει τεθεί «Στάσεις και αντιλήψεις των φοιτητών της σχολής επαγγελματιών υγείας και πρόνοιας του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης, σχετικά με το διαζύγιο και τις επιπτώσεις του στην επικοινωνία μεταξύ γονέων-παιδιών». Για να απαντηθεί το συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα τέθηκαν τέσσερις μεταβλητές οι οποίες βοήθησαν να εξαχθούν τα συμπεράσματα μας. Στόχος της έρευνας ήταν να έχουμε μία εικόνα για τις αντιλήψεις που επικρατούν σε σχέση με την έννοια του διαζυγίου που επικρατούν την σύγχρονη εποχή έναν συγκεκριμένο πληθυσμό και κατά πόσο επηρεάζεται η κρίση τους αν το έχουν βιώσει οι ίδιοι.

5.2. Μεθοδολογία έρευνας

Κατά την ερευνητική διαδικασία, στηριχθήκαμε στην ερευνητική ρόδα των Rudestam & Newton (1992). Η διαδικασία αυτή συνίσταται από ένα περιοδικό κύκλο βημάτων.

Τα στάδια που θα ακολουθηθούν είναι τα εξής:

- Ορισμός προβλήματος – καθορισμός στόχων
- Είδος έρευνας

- Μέθοδοι συλλογής στοιχείων
- Εργαλεία έρευνας
- Το δείγμα της έρευνας
- Ανάλυση
- Ανάλυση δεδομένων – παρουσίαση ευρημάτων έρευνας
- Συμπεράσματα – προτάσεις

Ποσοτική έρευνα

Η μεθοδολογική προσέγγιση που θα ακολουθηθεί στην έρευνα είναι η ποσοτική μελέτη. Τα στοιχεία θα συλλεχθούν με αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο που θα κατασκευαστεί από την ομάδα εργασίας. Η συγκεκριμένη μέθοδος επιλέχθηκε καθώς οδηγεί στην συγκέντρωση ικανού όγκου δεδομένων, επιτρέπει την μετέπειτα σύγκριση και συσχέτισή τους, σε σύντομο χρονικό διάστημα, ποσοτικοποιεί νοήματα και ερμηνείες και οδηγεί στην γενίκευση αποτελεσμάτων έρευνας (Κυριαζή, 2011)

Εργαλείο έρευνας

Το μεθοδολογικό εργαλείο που επιλέχθηκε για την διεξαγωγή της έρευνας είναι ένα αυτοσχέδιο ανώνυμο ερωτηματολόγιο το οποίο απευθύνεται στους φοιτητές της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας (ΣΕΥΠ) του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης. Το ερωτηματολόγιο θα είναι δομημένο με ερωτήσεις κλειστού τύπου, των οποίων οι απαντήσεις είναι προκαθορισμένες από πριν, οι οποίες διευκολύνουν την στατιστική ανάλυση και ανίχνευση, είναι προσβάσιμες ώστε να καλυφθεί ένα ευρύ φάσμα απόψεων, είναι σύντομες και συνήθως είναι κατανοητές ώστε να δίνουν απαντήσεις εύκολες για κωδικοποίηση (Κυριαζή, 2011). Τα ερωτηματολόγια θα διανεμηθούν στο χώρο της Σχολής ΣΕΥΠ την περίοδο του εαρινού εξαμήνου 2019. Αφού συμπληρωθούν τα ερωτηματολόγια, θα κωδικοποιηθούν οι απαντήσεις και θα πραγματοποιηθεί η ανάλυση των δεδομένων με το πρόγραμμα Excel με σκοπό να προκύψουν τα ποσοστά. Στη συνέχεια θα προκύψουν τα πινακάκια και τα διαγράμματα τα οποία θα σχολιαστούν για την άμεση κατανόηση, μέσο αριθμητικών δεδομένων των όσων προέκυψαν από την έρευνα.

Δείγμα έρευνας

Για την έρευνα επιλέχθηκε η δειγματοληψία ευκολίας λόγω των σημαντικών πλεονεκτημάτων που τι διακρίνουν, όπως η αυξημένη πρόσβασή στις πληροφορίες και ο σύντομος χρόνος συλλογής των απαντήσεων (Μερκούρης, 2008).

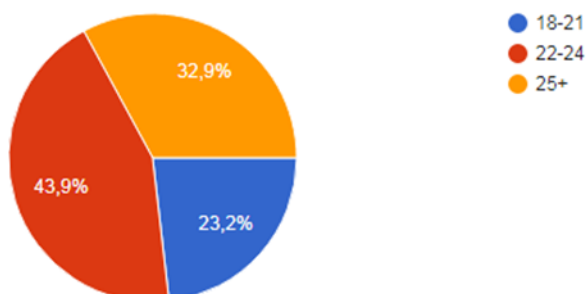

Το δείγμα της έρευνας θα αποτελέσουν φοιτητές της σχολής ΣΕΥΠ των τμημάτων κοινωνικής εργασίας και νοσηλευτικής του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης. Θα συλλεχθούν 100 ερωτηματολόγια, αριθμός ανάλογος των φοιτητών που φοιτούν στα δύο τμήματα. Η δειγματοληψία θα είναι τυχαία και θα συμμετέχουν 50 φοιτητές από το τμήμα της κοινωνικής εργασίας και 50 φοιτητές από το τμήμα της νοσηλευτικής, οι οποίοι θα ενημερωθούν σχετικά με το σκοπό της έρευνας και για το ότι όλα τα στοιχεία τους θα παραμείνουν εμπιστευτικά και σε καμία περίπτωση δεν θα αποκαλυφθούν ή θα χρησιμοποιηθούν για άλλο σκοπό.

5.3. Αποτελέσματα έρευνας

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε απευθυνόταν στους φοιτητές τόσο του τμήματος της κοινωνικής εργασίας όσο και του τμήματος της νοσηλευτικής του ΕΛΜΕΠΑ. Συνολικά δόθηκαν 100 ερωτηματολόγια από τα οποία 50 απαντήθηκαν από τους φοιτητές της κοινωνικής εργασίας και 50 από τους φοιτητές της νοσηλευτικής. Οι ηλικιακές ομάδες των ερωτηθέντων ήταν τρεις:

Ηλικία

Εικόνα 2

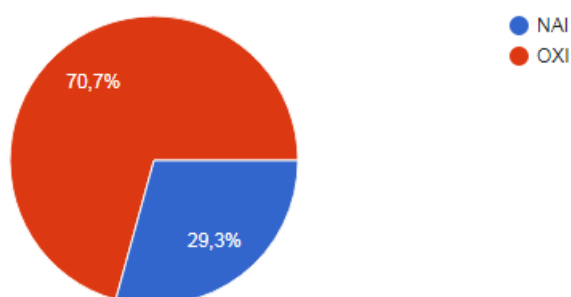
Οι ερωτήσεις που προέκυψαν στο ερωτηματολόγιο επιλέχθηκαν βάση των μεταβλητών που τέθηκαν στο ερευνητικό ερώτημα. Οι μεταβλητές του ερευνητικού ερωτήματος είναι τέσσερεις:

- Διαζύγιο (γενικότερα)
- Διαζύγιο γονέων (ειδικότερα)
- Αντιμετώπιση διαζυγίου
- Σχέση διαζευγμένων

Σημαντικό ήταν οι ερωτηθέντες να προσδιορίσουν αν ήταν ή όχι παιδιά διαζευγμένων γονιών (Εικόνα 3), καθώς βιώνουν διαφορετικά ένα διαζύγιο παιδιά που το ζουν από αυτά που απλά έχει συμβεί στο οικογενειακό ή στο κοινωνικό τους περιβάλλον.

Ενώ η οικογενειακή σύνθεση αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την αξιολόγηση του αντίκτυπου του διαζυγίου στα παιδιά, πρέπει επίσης να εξεταστούν τα μοναδικά γεγονότα, οι διαταραχές και οι μεταβάσεις που χαρακτηρίζουν τη διαδικασία διαζυγίου που δεν έχουν βιώσει τα παιδιά. Συγκεκριμένα, υπάρχουν σημαντικές αλλαγές στην οικογενειακή σύνθεση, την αλληλεπίδραση γονέα-παιδιού, την πειθαρχία και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, καθώς και τις συναισθηματικές αντιδράσεις όπου οι γονείς και τα παιδιά πρέπει να συνυπάρχουν. Αυτά τα γεγονότα συνοδεύονται από αλλαγές στις εξω-οικογενειακές σχέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα, συχνά ως αποτέλεσμα του στιγματισμού που συνδέεται με τους διαζευγμένους γονείς και τα παιδιά τους (Demo, & Acock, 1988).

Είστε παιδί διαζευγμένων γονέων;

Εικόνα 3

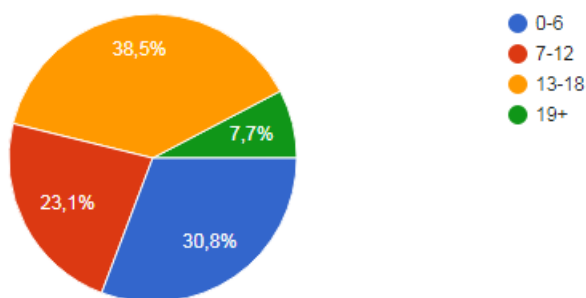
Όπως φαίνεται από την εικόνα 3 το 30% περίπου των ερωτηθέντων είναι παιδιά διαζευγμένων γονιών. Το ποσοστό αυτό είναι αρκετά μεγάλο καθώς το δείγμα αποτελούνταν από 100 άτομα που συνεπώς το ένα τρίτο από αυτά προέρχεται από γονείς που έχουν πάρει διαζύγιο.

Από έρευνες που έχουν γίνει το 2017 στις Ηνωμένες Πολιτείες, το ποσοστό διαζυγίου φαίνεται να μειώνεται το 2017, μειώνοντας από 16,7 διαζύγια ανά 1.000 παντρεμένους ηλικίας 15 ετών και άνω το 2016 σε 16,1 διαζύγια ανά 1.000 παντρεμένους το 2017.

- Πάνω από ένα εκατομμύριο γυναίκες (1.075.500) χώρισαν το 2017, πτώση περίπου 23.000 από το 2016 και πτώση από την πρόσφατη αιχμή το 2008 περίπου 230.000.
- Το ποσοστό διαζυγίου μειώθηκε κατά 28,8% από το ιστορικό υψηλό σημείο το 1979 (22,8) έως το 2016 (16,1), (Schweizer, 2018).

Αυτό επιβεβαιώνεται και από το δικό μας ερωτηματολόγιο αφού περίπου μόνο το 1/3 των ερωτηθέντων είναι παιδιά διαζευγμένων γονιών.

Αν ναι, σε ποια ηλικία;

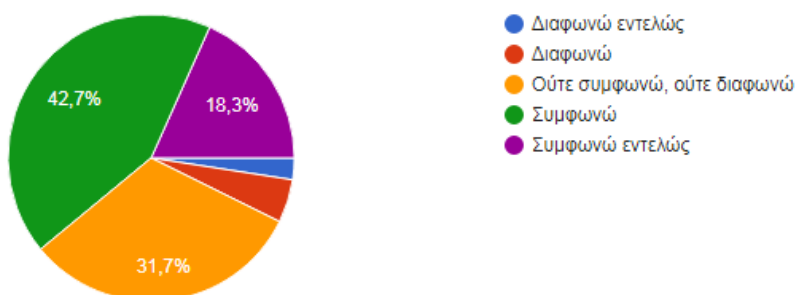

Εικόνα 4

Η εικόνα 4 δείχνει ότι το 30% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι οι γονείς τους πήραν διαζύγιο όταν εκείνοι ήταν έως 6 ετών, ενώ το ποσοστό του 23.1% απάντησε ότι η διαδικασία του διαζυγίου έγινε όταν εκείνοι ήταν στο στάδιο της προ-εφηβείας, δηλαδή μεταξύ 7-12 ετών. Το 38.5% δήλωσε ότι βρίσκονταν στην εφηβεία, δηλαδή από 13-18 ετών και τέλος, μόλις ένα 7.7% απάντησε ότι ήταν ενήλικοι. Η

πλειοψηφία, λοιπόν, κυμαίνεται σε νηπιακή και εφηβική ηλικία, καθώς καταλαμβάνουν σχεδόν το 70% του δείγματος. Προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι η ηλικιακή κατηγορία 7-12 είναι σχεδόν 10% μικρότερη από την κατηγορία 0-6 και σχεδόν 20% μικρότερη από την εφηβική περίοδο (13-18).

Πιστεύετε ότι ένας γάμος σίγουρα θα περάσει κρίση;

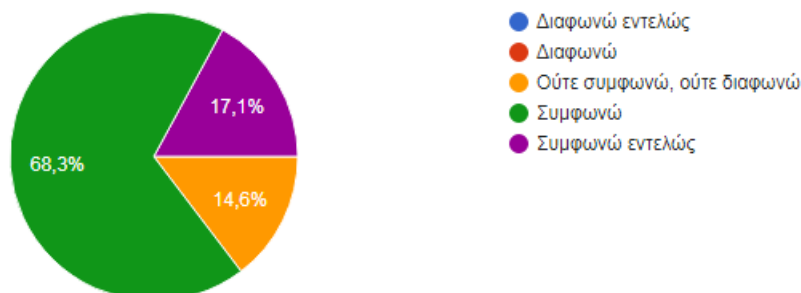
Εικόνα 5

Στο ερώτημα αν πιστεύουν ότι ένας γάμος θα περάσει κρίση το 18.3% απάντησε ότι συμφωνεί απόλυτα, το 42.7% ότι συμφωνεί και το 31.7% κρατάει ουδέτερη στάση. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δείχνει το γεγονός ότι σχεδόν το 10% του δείγματος διαφωνεί με το ερώτημα. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων όμως, σχεδόν το 60%, είναι της άποψης ότι ένας γάμος θα περάσει κάποια κρίση, χωρίς να ορίζεται αν αυτή οδηγεί απαραίτητα στο διαζύγιο.

Φαίνεται βέβαια από τις απαντήσεις και επιβεβαιώνεται από την σχετική βιβλιογραφία ότι παρόλο που είναι σχεδόν σίγουρο ένας γάμος να περάσει κρίση, το πιο πιθανό είναι το ζευγάρι να την ξεπεράσει.

Τα παιδιά που γεννιούνται από παντρεμένους γονείς ενδέχεται να είναι λιγότερο πιθανό να βιώσουν το χωρισμό των γονιών τους επειδή ο γάμος μπορεί να προσφέρει μοναδικά οικονομικά πλεονεκτήματα (Becker, 1991), συναισθηματικά οφέλη (Waite, 2000), βοήθεια από εκτεταμένη οικογένεια (Eggebeen, 2005) και θεσμική υποστήριξη (Cherlin, 2004) στους γονείς που, με τη σειρά τους, προωθούν μεγαλύτερη σταθερότητα στην ένωση.

Πρέπει να δίνονται ευκαιρίες σε έναν γάμο;

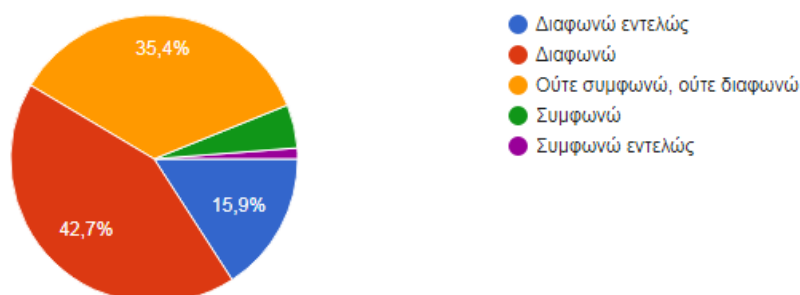

Εικόνα 6

Η εικόνα 6 παρουσιάζει την πλειοψηφία των ερωτηθέντων (περίπου 80%) να συμφωνούν με την άποψη ότι πρέπει να δίνονται ευκαιρίες σε έναν γάμο. Πιο συγκεκριμένα το 68.3% δήλωσε ότι συμφωνεί και το 17.1% υποστηρίζει ότι συμφωνεί απολύτως. Παρόλα αυτά ένα ποσοστό της τάξης του 14.6% δήλωσε ότι κρατάει ουδέτερη στάση ως προς το συγκεκριμένο ερώτημα. Δεν αποτελεί όμως έκπληξη το γεγονός ότι κανένας δεν απάντησε ότι διαφωνεί.

Φαίνεται λοιπόν ότι επικρατεί σχετική ομοφωνία καθώς επικρατεί η άποψη ότι μια σχέση γενικότερα και ένας γάμος ειδικότερα δεν διαλύεται εύκολα ειδικά στην σύγχρονη κοινωνία.

Το διαζύγιο είναι η εύκολη λύση.

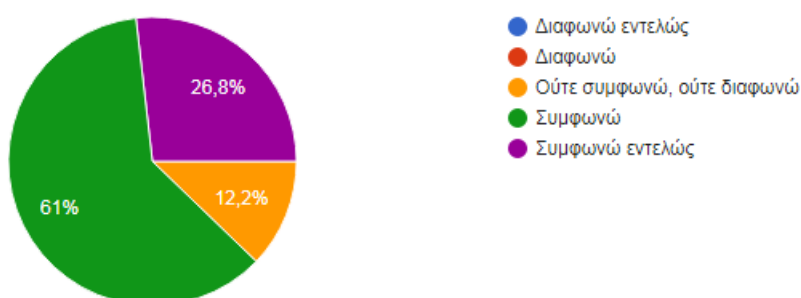
Εικόνα 7

Η εικόνα 7 δηλώνει αναμενόμενα αποτελέσματα καθώς σχεδόν το 60% του δείγματος υποστηρίζει ότι το διαζύγιο δεν αποτελεί εύκολη λύση. Πιο συγκεκριμένα, το 42.7%

απάντησε ότι διαφωνεί με την άποψη ότι το διαζύγιο είναι εύκολη λύση, ενώ το 15.9% υποστηρίζει ότι διαφωνεί εντελώς. Ένα μεγάλο ποσοστό, όμως, της τάξεως του 35.4%, κράτησε και σε αυτό το ερώτημα ουδέτερη στάση. Έκπληξη αποτέλεσε το γεγονός ότι ένα 10% του συνολικού δείγματος απάντησε ότι η άποψη αυτή τους βρίσκει σύμφωνους.

Η συμβίωση είναι παρόμοια στο γάμο από πολλές απόψεις, καθώς δύο ενήλικες μοιράζονται μια οικεία σχέση και ένα νοικοκυριό, και στο δικό μας δείγμα μοιράζονται επίσης ένα παιδί (Osborne et al., 2007), γι αυτό και όταν υπάρχουν παιδιά είναι πιο δύσκολο οι γονείς να προχωρήσουν στην λήξη του γάμου.

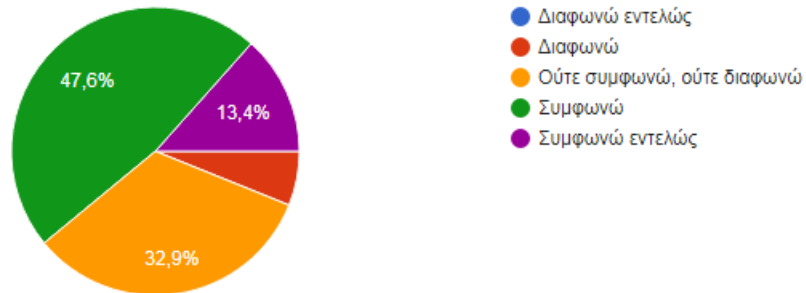
Έχουν αυξηθεί τα διαζύγια

Εικόνα 8

Η πλειοψηφία του δείγματος δείχνει ότι το 90% πιστεύει στην αύξηση των διαζυγίων ενώ το 10% δήλωσε ότι ούτε συμφωνεί, ούτε διαφωνεί. Αναλυτικότερα το 61% επέλεξε να απαντήσει ότι συμφωνεί και το 26.8% απάντησε ότι συμφωνεί απολύτως. Επιπρόσθετα, μια από τις συνέπειες της ταχείας αύξησης των διαζυγίων (Εικόνα 8) και έπειτα της μετάβασης σε νέο γάμο, είναι ότι οι δεσμοί μεταξύ των γονέων και των ενήλικων παιδιών είναι όλο και πιο διαφορετικοί (Kalmijn, 2013).

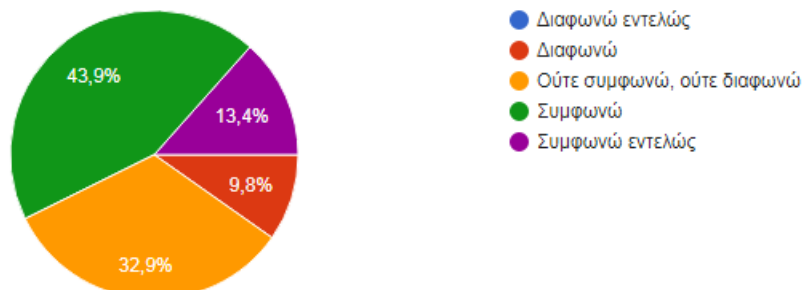
Οι ζωές των διαζευγμένων αλλάζουν ριζικά.

Εικόνα 9

Η εικόνα 9 δείχνει το κατά πόσο οι ερωτηθέντες συμφωνούν με την άποψη ότι η ζωή των διαζευγμένων αλλάζει δραστικά μετά το διαζύγιο. Για άλλη μια φορά η πλειοψηφία του δείγματος (60%) δήλωσε ότι συμφωνεί, εκ του οποίου το 13.4% υποστήριξε ότι συμφωνεί απολύτως. Το ένα τρίτο του συνολικού δείγματος (32.9%) επέλεξε να παραμείνει ουδέτερο, όμως αυτό που αποτελεί έκπληξη είναι ότι το 8% περίπου απάντησε ότι διαφωνεί με την άποψη πως η ζωή αλλάζει δραστικά. Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι ένας σημαντικός όγκος έρευνας έχει εξετάσει τις επιπτώσεις της οικογενειακής δομής μετά το διαζύγιο, στις κοινωνικές και παιδικές ανάγκες των παιδιών και της ψυχολογικής τους ευημερίας (Εικόνα 9), (Demo, & Acock, 1988), κάτι που προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Για τους γονείς είναι πιο δύσκολο να πάρουν διαζύγιο.

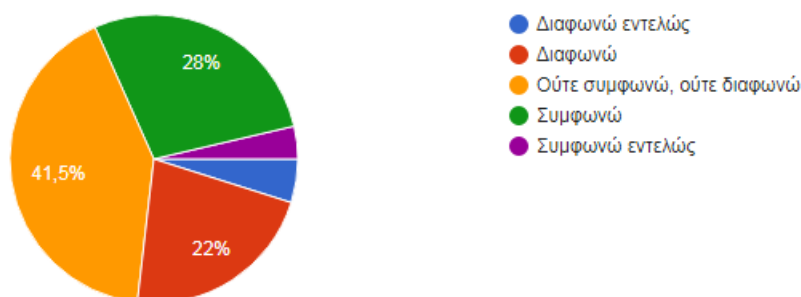

Εικόνα 10

Η εικόνα 10 αντικατοπτρίζει τις απόψεις των ερωτηθέντων αναφορικά με το αν είναι δυσκολότερο για τους γονείς να πάρουν διαζύγιο. Το 43.9% απάντησε ότι συμφωνεί και το 13.4% δήλωσε ότι συμφωνεί εντελώς. Το 32.9% δεν πήρε θέση, δηλώνοντας ουδέτεροι και το 9.8% υποστηρίζει ότι διαφωνεί με την συγκεκριμένη άποψη. Το τελευταίο ποσοστό προκαλεί εντύπωση επειδή είναι σύνηθες ο άνθρωπος να προσπαθεί να παραμείνει σε έναν γάμο εξαιτίας των παιδιών.

Ενώ η σύνθεση της οικογένειας αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την εκτίμηση του αντίκτυπου του διαζυγίου στα παιδιά, πρέπει επίσης να εξεταστούν τα μοναδικά γεγονότα, οι διαταραχές και οι μεταβάσεις που χαρακτηρίζουν τη διαδικασία διαζυγίου που δεν βιώνουν τα παιδιά και άλλα μέλη μη διαζευγμένων οικογενειών. Συγκεκριμένα, υπάρχουν σημαντικές αλλαγές στην οικογενειακή σύνθεση, την αλληλεπίδραση γονέα-παιδιού, την πειθαρχία και τις κοινωνικοοικονομικές περιστάσεις, καθώς και τις συναισθηματικές αντιδράσεις που πρέπει να χωρίσουν οι γονείς και τα παιδιά. Αυτά τα γεγονότα συνοδεύονται από αλλαγές στις εξωκοινωνικές σχέσεις και στα κοινωνικά δίκτυα, συχνά ως αποτέλεσμα στίγματος που συνδέεται με διαζευγμένους γονείς και τα παιδιά τους. Αν και οι οικογένειες των βημάτων δεν εμπίπτουν στο πεδίο αυτής της επισκόπησης, οι ερευνητές πρέπει επίσης να διακρίνουν τις συνέπειες του διαζυγίου από αυτές του γάμου και τις επακόλουθες αλλαγές στην οικογενειακή σύνθεση (Ganong and Coleman, 1984).

Όταν υπάρχουν παιδιά, υπάρχουν πιο πολλές συγκρούσεις ανάμεσα στο ζευγάρι.

Εικόνα 11

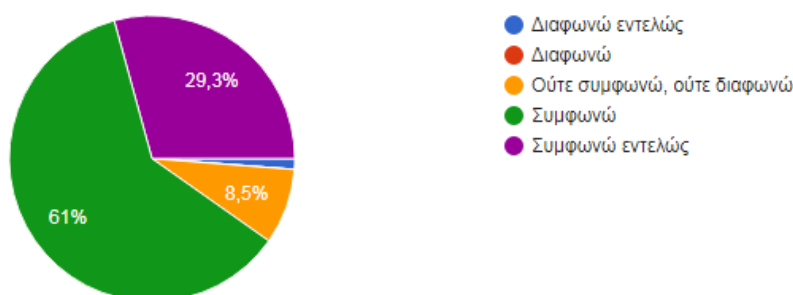
Η κοινωνική και ψυχολογική ευημερία περιλαμβάνει πτυχές της προσωπικής προσαρμογής, αυτο-ιδέα, διαπροσωπικές σχέσεις, αντικοινωνική συμπεριφορά και

γνωστική λειτουργία. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ορισμένες από αυτές τις μεταβλητές (π.χ., προσωπική προσαρμογή), έχουν αποτελέσει αντικείμενο ογκώδους έρευνας, ενώ άλλες (π.χ. διαπροσωπικές σχέσεις) έχουν λάβει σχετικά μεγάλη προσοχή (Demo, & Acock, 1988).

Λαμβάνοντας υπόψιν μας τις πληροφορίες αυτές και παρατηρώντας τις απαντήσεις του δείγματος ερχόμαστε σε πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Η πλειοψηφία του δείγματος (41.5%) κράτησε ουδέτερη στάση ενώ το 22% δήλωσε ότι διαφωνεί με την άποψη ότι η ύπαρξη των παιδιών μπορεί να φέρει περισσότερες συγκρούσεις ανάμεσα στους γονείς. Το 28% συμφώνησε, παρόλα αυτά υπάρχουν όμως δύο μικρά ποσοστά, σχεδόν όμοια, τα οποία υποστηρίζουν τα δύο άκρα.

Αναζήτηση βοήθειας/ καθοδήγησης από ψυχολόγο.

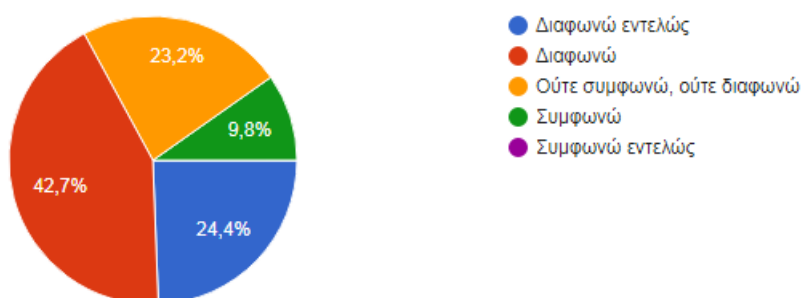
Εικόνα 12

Η εικόνα 12 δείχνει τις απόψεις των ερωτηθέντων σχετικά με το ερώτημα αν συμφωνούν ή διαφωνούν με την αναζήτηση βοήθειας και καθοδήγησης από ψυχολόγο. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι το 90% του δείγματος απάντησε θετικά καθώς το 61% δήλωσε ότι συμφωνεί και το 29.3% απάντησε ότι συμφωνεί εντελώς. Παρόλα αυτά το 8.5% παρέμεινε ουδέτερο όμως το 1%, δηλαδή ένα άτομο από το δείγμα δήλωσε ότι διαφωνεί εντελώς με την άποψη αυτή.

Το διαζύγιο είναι πηγή τόσο του μεγάλου στρες όσο και των καθημερινών πιέσεων για πολλές οικογένειες. Σημαντικό άγχος (όπως διαζύγιο, πένθος και απώλεια δουλειάς), απαιτούν σημαντική αναπροσαρμογή ζωής, που περιλαμβάνει μια σειρά συμπεριφορικών και ψυχολογικών διαδικασιών. Απαιτούν επίσης από το άτομο να περάσει από τη μία ταυτότητα στην άλλη. Το σημείο έναρξης και λήξης μπορεί να

διαρκέσει μια σημαντική χρονική περίοδο που μπορεί διαφέρει σημαντικά από άτομο σε άτομο. Από την άλλη πλευρά, εμφανίζεται καθημερινά στρες σε σχετικά μικρές χρονικές περιόδους και έχουν διακριτή αρχή και τέλος (Tein et al., 2000).

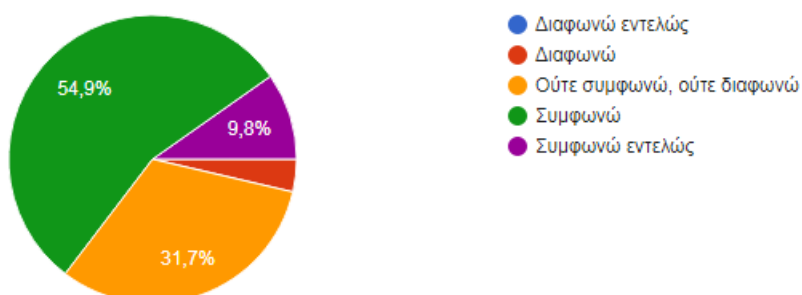
Θεωρείτε ότι πρέπει πρώτα να συζητήσει το ζευγάρι για το ενδεχόμενο διαζυγίου με τα συγγενικά τους πρόσωπα πριν πάρουν την απόφαση;

Εικόνα 13

Πάνω από το 60% του δείγματος απάντησε ότι διαφωνούν με την θεώρηση ότι θα πρέπει να συζητήσει το ζευγάρι με τους συγγενείς τους πριν πάρουν την απόφαση να προχωρήσουν σε διαζύγιο. Πιο συγκεκριμένα το 42.7% απάντησε ότι διαφωνεί ενώ το 24.4% απάντησε ότι διαφωνεί εντελώς. Αντιθέτως το 9.8% δήλωσε ότι συμφωνεί με την άποψη αυτή. Τέλος, το 23.3% έμεινε ουδέτερο.

Η προσαρμογή μετά το διαζύγιο στα νέα δεδομένα ενέχει πολλές δυσκολίες.

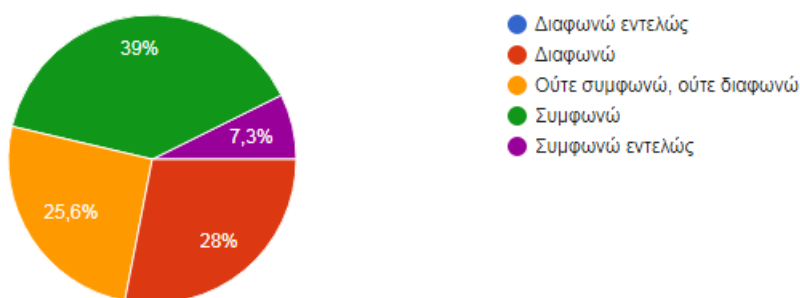

Εικόνα 14

Πολλές μελέτες καταδεικνύουν αρνητικές συνέπειες για τα παιδιά των οποίων οι γονείς διαζευγνύονται και για εκείνους που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες (Εικόνα 14). Ενώ η οικογενειακή σύνθεση αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την εκτίμηση του αντίκτυπου του διαζυγίου στα παιδιά, πρέπει επίσης να εξετάσουμε τα μοναδικά γεγονότα, τις διαταραχές και τις μεταβάσεις που χαρακτηρίζουν τη διαδικασία διαζυγίου που δεν βιώνουν τα παιδιά και άλλα μέλη των μη διαδεδομένων οικογενειών. Συγκεκριμένα, υπάρχουν σημαντικές αλλαγές στην οικογενειακή σύνθεση, την αλληλεπίδραση γονέα-παιδιού, την πειθαρχία και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, καθώς και τις συναισθηματικές αντιδράσεις που πρέπει να διαχειριστούν οι γονείς και τα παιδιά. Αυτά τα γεγονότα συνοδεύονται από αλλαγές στις εξωοικογενειακές σχέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα, συχνά ως αποτέλεσμα του στιγματισμού που συνδέεται με τους διαζευγμένους γονείς και τα παιδιά τους (Demo, & Acock, 1988).

Αυτό φαίνεται και από τις απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση «Η προσαρμογή μετά το διαζύγιο στα νέα δεδομένα, ενέχει πολλές δυσκολίες» (Εικόνα 14). Πάνω από το 60% των ερωτηθέντων συμφωνεί σε αυτό καθώς φαίνεται ότι αλλάζει ολόκληρη η καθημερινότητα και η οικεία ζωή. Παρόλα αυτά ένα 10% δήλωσε ότι διαφωνεί, κάτι που προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη.

Δεν είναι εύκολο να προχωρήσει σε έναν καινούριο γάμο.

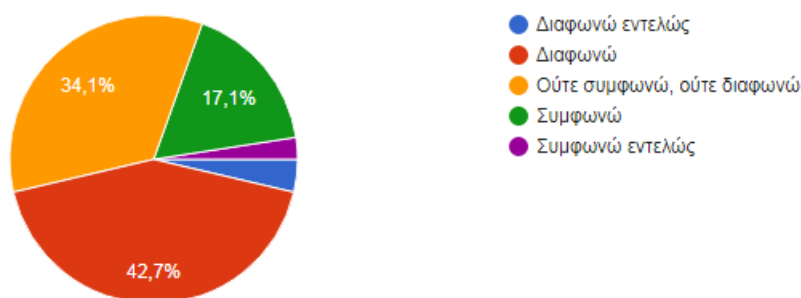

Εικόνα 15

Στην ερώτηση σχετικά με το αν είναι εύκολο να προχωρήσει ένας διαζευγμένος σε νέο γάμο οι απόψεις διίστανται. Το 28% των ερωτηθέντων απάντησε ότι διαφωνεί, ενώ το 46.3% απάντησε ότι συμφωνεί, εκ των οποίων το 7.3% δήλωσε ότι συμφωνεί

εντελώς. Εκείνοι που απάντησαν ότι ούτε συμφωνούν, ούτε διαφωνούν είναι το 25.6%, δηλαδή το ένα τέταρτο του δείγματος δηλώνουν αναποφάσιστοι.

Τα παιδιά δεν μπορούν να προσαρμοστούν στην νέα κατάσταση.

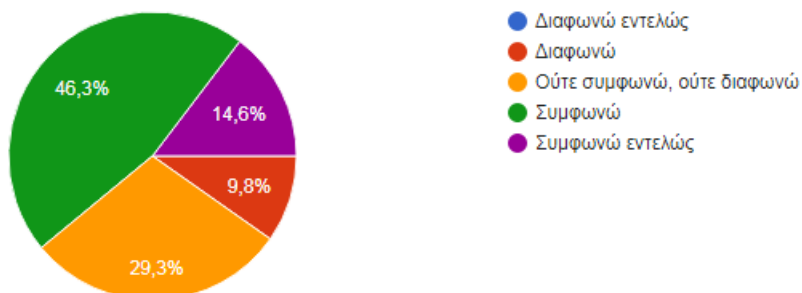
Εικόνα 16

Όπως φαίνεται από την Εικόνα 16 αρκετά μεγάλο είναι το ποσοστό που φαίνεται να μην μπορεί να προσδιορίσει αν τα παιδιά μπορούν να προσαρμοστούν στην νέα εκδοχή της οικογένειας, ενώ αν προσθέσουμε και το ποσοστό των ερωτηθέντων που συμφωνούν ότι τα παιδιά θα δυσκολευτούν, φαίνεται ότι οι περισσότεροι πιστεύουν ότι θα υπάρξουν δυσκολίες. Πιο συγκεκριμένα το 42.7% δήλωσε ότι διαφωνεί, το 34.1% κράτησε ουδέτερη στάση και το 17.1% δήλωσε ότι συμφωνεί. Αυτό φαίνεται και από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί.

Κάποιοι ερευνητές προτείνουν ακόμη πιο επιζήμιες συνέπειες όταν συμβαίνουν γονικός διαχωρισμός, διαζύγιο ή εγκατάλειψη. Αυτά περιλαμβάνουν την ευαισθησία σε οξείες ψυχιατρικές διαταραχές, την αποστροφή του παιδιού στον γάμο και την ευκολία διαζυγίου όταν αυτό παντρευτεί (Anthony, 1974). Εν ολίγοις, προτείνονται δύο γενικές προτάσεις:

1. Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε νοικοκυριά όπου οι δύο βιολογικοί γονείς δεν είναι παρόντες θα παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα ευημερίας από τους ομολόγους τους σε άθικτες πυρηνικές οικογένειες,
2. Οι δυσμενείς επιπτώσεις στην νεανική ευεξία θα είναι ιδιαίτερα οξείες όταν η αιτία της γονικής απουσίας είναι ο χωρισμός της οικογένειας, το διαζύγιο ή η εγκατάλειψη (Demo, & Acock, 1988).

Τα παιδιά καλό είναι να παρακολουθούνται από έναν ψυχολόγο πριν και μετά την λήξη του γάμου.

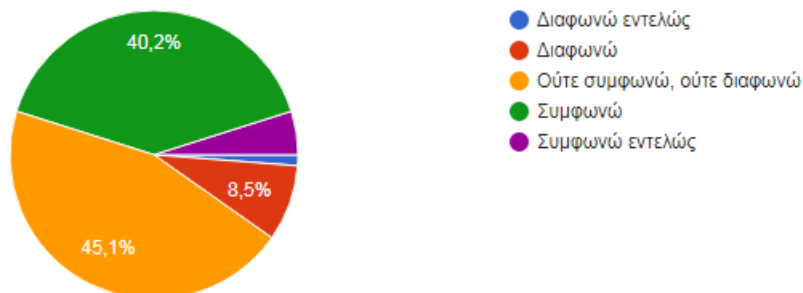
Εικόνα 17

Η σχέση μεταξύ οικογενειακής δομής και προσωπικής προσαρμογής (και άλλων διαστάσεων ευημερίας) πρέπει να θεωρείται αμοιβαία. Η ψυχολογική κατάσταση του παιδιού πριν από τις αλλαγές στην οικογενειακή δομή, είναι ένα σημαντικό στοιχείο στην ικανότητα του παιδιού να προσαρμοστεί σε νέες καταστάσεις και σχέσεις. Υπάρχουν στοιχεία (Kurdek et al., 1981) ότι τα παιδιά και οι έφηβοι με εσωτερική πηγή ελέγχου και υψηλό επίπεδο διαπροσωπικής λογικής, προσαρμόζονται ευκολότερα στο διαζύγιο των γονιών τους και ότι η προσαρμογή των παιδιών σχετίζεται με την πιο παγκόσμια προσωπική τους προσαρμογή.

Όπως φαίνεται από την εικόνα 17, το 60% συμφωνεί με την άποψη ότι τα παιδιά θα ήταν καλό να παρακολουθούνται από ψυχολόγο ακόμη και μετά το διαζύγιο των γονιών τους. Έκπληξη προκαλεί το γεγονός ότι το 9.8% του συνολικού δείγματος διαφωνεί με την άποψη αυτή.

Επιζήμιες επιπτώσεις του γονικού διαζυγίου στη πορεία της ζωής των απογόνων μπορεί να συνεχιστούν έως την ενηλικίωση. Έχει προταθεί ότι οι μακροπρόθεσμες συνέπειες του γονικού διαζυγίου για την επίτευξη των ενηλίκων και την ποιότητα ζωής, μπορεί να αποδειχθεί πιο σοβαρό από τα βραχυπρόθεσμα συναισθηματικά και κοινωνικά προβλήματα που παρατηρήθηκαν στην παιδική ηλικία (Huurre et al., 2006), γι αυτό και προτείνεται η συμβουλή ενός ψυχολόγου τόσο για τους γονείς όσο και για τα παιδιά.

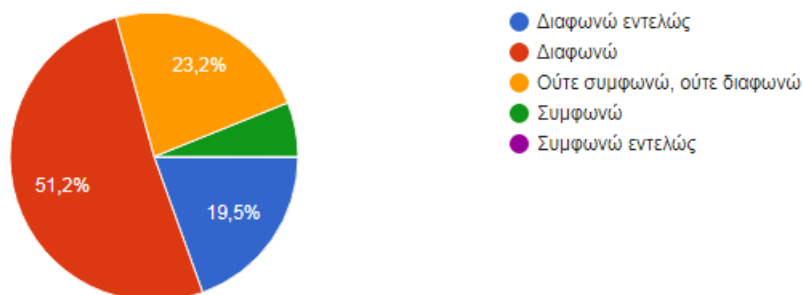
Όταν ενηλικιώνονται τα παιδιά αλλάζουν γνώμη για το διαζύγιο των γονιών τους.

Εικόνα 18

Η εικόνα 18 δηλώνει κάτι αναμενόμενο, καθώς σχεδόν το μισό δείγμα (45.1%) έδωσε την απάντηση ότι ούτε συμφωνεί, ούτε διαφωνεί με την άποψη ότι τα παιδιά αλλάζουν γνώμη για το διαζύγιο των γονιών τους μετά την ενηλικίωσή τους. Από το υπόλοιπο δείγμα μόλις το 8.5% δήλωσε ότι διαφωνεί ενώ το 40.2% απάντησε ότι συμφωνεί.

Είναι πιθανότερο ένας γάμος να καταλήξει σε διαζύγιο αν είναι παιδί διαζευγμένων γονιών.

Εικόνα 19

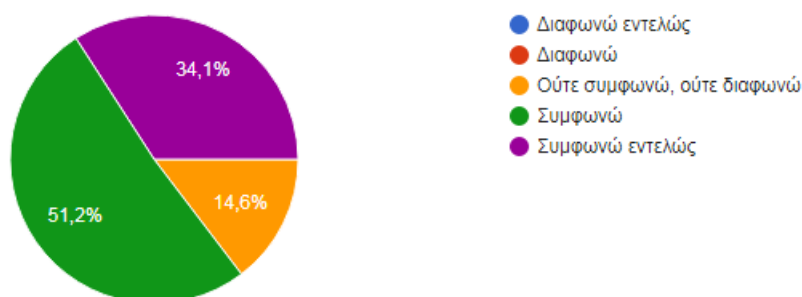
Η εικόνα 19 δείχνει κάτι πολύ ενδιαφέρον. Η πλειοψηφία του δείγματος (70.7%) δήλωσε ότι διαφωνεί με την πεποίθηση ότι ένας γάμος μπορεί να καταλήξει σε διαζύγιο αν ο ένας από τους δύο συζύγους είναι παιδί διαζευγμένων γονέων. Το 23.2% παρέμεινε ουδέτερο ενώ ένα μικρό ποσοστό περίπου 5% απάντησε ότι συμφωνεί με την ισχύουσα άποψη.

Το γονικό διαζύγιο σχετίζεται με μεγαλύτερα συζυγικά προβλήματα στον απόγονο όταν γίνεται ενήλικας. Στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη, υπάρχουν σημαντικά υψηλότερα επίπεδα στα ποσοστά διαζυγίου σε ενήλικες απογόνους διαζυγίου από ό, τι για άτομα χωρίς οικογενειακό ιστορικό διαζυγίου (Fischer, et al., 2005).

Το γονικό διαζύγιο φαίνεται να έχει ιδιαίτερα ισχυρό αντίκτυπο στις γυναίκες. Γυναίκες που βιώνουν γονικό διαζύγιο έχουν 60% υψηλότερο ποσοστό διαζυγίου από τις γυναίκες χωρίς τέτοιο ιστορικό, ενώ οι άνδρες με ιστορικό γονικού διαζυγίου έχουν 35% υψηλότερο ποσοστό διαζυγίου από τους άντρες χωρίς τέτοια ιστορία (Glenn, & Shelton, 1983).

Το διαζύγιο των γονιών τους κατά την παιδική ηλικία έχει μακροπρόθεσμες συνέπειες στην ενήλικη ζωή τους, ιδίως όσον αφορά την κοινωνικοοικονομική επίτευξη (Cherlin, et al., 1995), δεν φαίνεται όμως να επηρεάζει τις αποφάσεις που λαμβάνουν για την πορεία του δικού τους γάμου εκ των υστέρων.

Πρέπει να υπάρχει μετέπειτα επικοινωνία των διαζευγμένων.

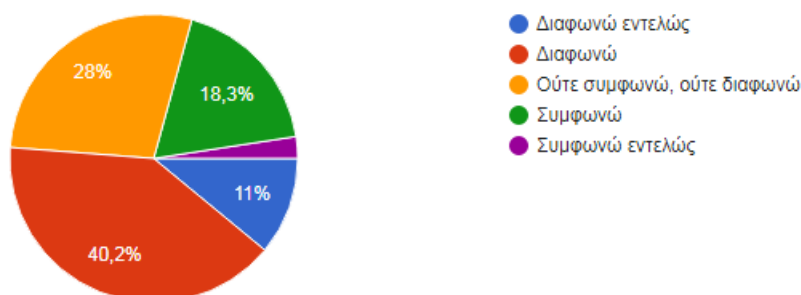
Εικόνα 20

Οι απαντήσεις στο ερώτημα που διαφαίνεται από την εικόνα 20, σχετικά με το αν πρέπει να υπάρχει επικοινωνία ανάμεσα των διαζευγμένων μετά από το διαζύγιο, είχαν ομοφωνία. Το 14.6% κράτησε ουδέτερη στάση και το 84.3% του δείγματος απάντησε ότι συμφωνεί, ενώ κανένα άτομο από το δείγμα δεν απάντησε ότι διαφωνεί.

Ειδικά στην περίπτωση που υπάρχουν παιδιά είναι απαραίτητη η επικοινωνία μεταξύ των διαζευγμένων. Φυσικά και έχει μέγιστη σημασία αν μπορούν έστω να συμφωνούν οι πρώην σύζυγοι για θέματα όσον αφορά τα παιδιά. Φαίνεται όμως και

από το την ερώτηση «Πρέπει να υπάρχει μετέπειτα επικοινωνία των διαζευγμένων», ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων συμφωνεί με αυτήν την δήλωση.

Σε διαζευγμένους γονείς, τον κύριο λόγο τον έχει η μητέρα.

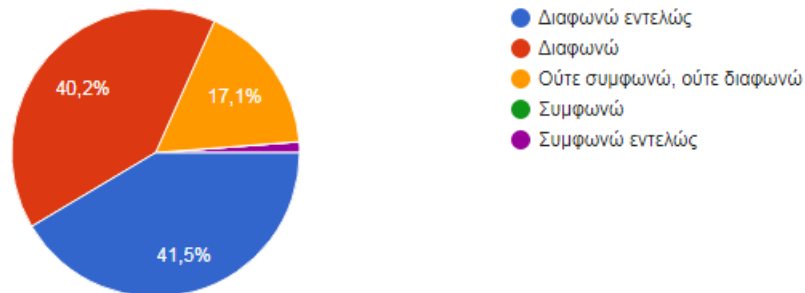
Εικόνα 21

Ενώ ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας για το διαζύγιο και τα παιδιά φαίνεται ιδεολογικώς οδηγημένο και προκατειλημμένο προς την έμφαση στις αρνητικές επιπτώσεις στα παιδιά (Raschke και Raschke, 1979), όπως η τάση των παιδιών σε μονογονεϊκές οικογένειες να εμφανίζουν περισσότερη ανδρογονική συμπεριφορά, κάτι όμως που μπορεί να ερμηνευτεί ως ένα ευεργετικό αποτέλεσμα. Λόγω της απουσίας του πατέρα, τα παιδιά σε γυναικείες οικογένειες δεν πιέζονται τόσο έντονα όσο οι ομόλογοι τους σε οικογένειες με δύο γονείς να συμμορφώνονται με τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων. Αυτά τα παιδιά συχνά αναλαμβάνουν μια ποικιλία οικιακών ευθυνών για να αντισταθμίσουν τον απόντα γονέα (Weiss, 1979), διευρύνοντας έτσι τις δεξιότητες και τις ικανότητές τους καθώς και τους ορισμούς της συμπεριφοράς που αρμόζει στο κάθε φύλο. Οι διαζευγμένοι γονείς πρέπει επίσης να διευρύνουν τα πρότυπα συμπεριφοράς τους για να ανταποκριθούν στις αυξημένες ευθύνες γονέων, παρέχοντας έτσι περισσότερα ανδρογόνα πρότυπα. Οι Kurdek και Siesky (1980α: 250) δίνουν την εικόνα ότι οι μητέρες που φυλακίζονται, συχνά αναγκάζονται να αποκτήσουν και να επιδείξουν μεγαλύτερο βαθμό κυριαρχίας, βεβαιότητας και ανεξαρτησίας, ενώ οι πατέρες με φυλάκιση μπορούν να βρεθούν σε καταστάσεις που προκαλούν υψηλά επίπεδα ζεστασίας και τρυφερότητας.

Οι απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτηθέντες στο ερώτημα αν τον κυρίαρχο ρόλο τον έχει η μητέρα μετά το διαζύγιο είναι πολύ ενδιαφέρουσες. Η πλειοψηφία, δηλαδή το 51.2% διαφωνεί με την άποψη αυτή, ενώ το 20% περίπου συμφωνεί.

Τα παιδιά πρέπει να μένουν μόνο με την μητέρα.

Εικόνα 22

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί η τελευταία ερώτηση του δείγματος (Εικόνα 22), κατά την οποία εκτιμάται το αν τα παιδιά θα πρέπει να μένουν αποκλειστικά με την μητέρα, καθώς το δείγμα απάντησε ομόφωνα ότι διαφωνεί με ποσοστό σχεδόν 82%. Πι συγκεκριμένα το 40.2% δήλωσε ότι διαφωνεί, ενώ το 41.5% ότι διαφωνεί εντελώς. Το 17.1% έμεινε ουδέτερο. Φαίνεται λοιπόν ότι οι φοιτητές λόγω των ακαδημαϊκών τους γνώσεων είναι σε θέση να μην απαντούν προκατειλημμένα όσον αφορά με ποιον θα μένουν τα παιδιά και να υπάρχει μία ισορροπία στις αντιλήψεις τους.

Για τις γυναίκες, ο γάμος και η πατρότητα είναι ξεχωριστοί θεσμοί. Οι γυναίκες καλύπτουν τις ανάγκες των παιδιών, ανεξάρτητα από το αν είναι παντρεμένες ή όχι με τους πατέρες των παιδιών τους. Για τους άνδρες, ο γάμος καθορίζει τις ευθύνες για τα παιδιά. Κατά το διαζύγιο, οι άνδρες συνήθως αποσυνδέονται σε κάποιο βαθμό από τα βιολογικά τους παιδιά. Υπάρχουν βέβαια και γονείς προσπαθούν να συνεχίσουν να μοιράζονται τις ευθύνες τους για τα παιδιά μετά το χωρισμό (Seltzer., 1994).

Η απάντηση σε ερωτήσεις σχετικά με το που πρέπει να ζουν τα παιδιά μπορεί να είναι ιδιαίτερα δύσκολη, (εξαρτάται από την καταλληλότητα του κάθε γονέα, την ηλικία του παιδιού ,την απόφαση δικαστηρίου , την μεταξύ τους επικοινωνία κ.ά.) όταν τα παιδιά περνούν χρόνο και στα δύο σπίτια των γονιών τους.

6. Συμπεράσματα

Από την συγκεκριμένη ερευνητική εργασία, φαίνεται ότι το ποσοστό των φοιτητών που απάντησε στο ερωτηματολόγιο συμφωνεί με την σχετική βιβλιογραφική ανασκόπηση που έγινε κατά το θεωρητικό και ερευνητικό μέρος. Λίγες είναι οι

διαφορές που εντοπίζονται σε κάποιες ερωτήσεις σε σχέση με την βιβλιογραφία και αυτό πιθανότατα να οφείλεται στην κατάρτιση των φοιτητών πάνω στο θέμα. Οι φοιτητές, ειδικά όσοι δεν έχουν βιώσει στο οικογενειακό ή κοινωνικό τους περιβάλλον ένα διαζύγιο φαίνεται να απαντούσαν πιο συγκροτημένα και χωρίς συναισθηματισμούς καθοδηγούμενοι σύμφωνα με τις σπουδές τους. Αντίθετα όσοι έχουν περάσει ένα διαζύγιο στο οικογενειακό ή κοινωνικό τους περιβάλλον απαντούσαν ανάλογα με τις καταστάσεις που έχουν βιώσει.

Συμπερασματικά, παρόλο που οι φοιτητές ήταν από δύο διαφορετικές σχολές δεν φαίνεται από το ερωτηματολόγιο να υπάρχουν μεγάλες διαφορές στις απαντήσεις τους. Τα αποτελέσματα των ερωτήσεων ήταν ξεκάθαρα χωρίς αντικρουόμενες απαντήσεις.

7. Εκτίμηση δυσκολιών έρευνας.

Στο πλαίσιο της υλοποίησης της παρούσας πτυχιακής εργασίας, οι δυσκολίες που ενδεχομένως να παρουσιαστούν αφορούν κυρίως στο δείγμα της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα δυσκολία μπορεί να θεωρηθεί η διαθεσιμότητα χρόνου των φοιτητών να απαντήσουν στα ερωτηματολόγια ή και η εξεύρεση ισόποσου δείγματος σχετικού με το φύλο.

8. Ηθικά ζητήματα

Η ηθική και δεοντολογία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της έρευνας, από τη σύλληψη μιας ιδέας έως τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων της. Τα σημαντικότερα ηθικά ζητήματα που ανακύπτουν είναι τα παρακάτω:

- **Η συνειδητή συγκατάθεση** όσων φοιτητών συμμετέχουν στη συγκεκριμένη έρευνα. Που σημαίνει ενημέρωση σχετικά με τους στόχους της έρευνας, τη δυνατότητα άρνησης συμμετοχής ή αποχώρησης, ανά πάσα στιγμή, χωρίς καμία συνέπεια, τη διατήρηση της ανωνυμίας των στοιχείων τους και μετά το τέλος της έρευνας.
- **Η προστασία προσωπικών δεδομένων** αφορά το νόμιμο δικαίωμα για προστασία (του απορρήτου) της ιδιωτικής ζωής. Θέματα απορρήτου τίθενται σε όλες τις περιπτώσεις που συλλέγονται και αποθηκεύονται δεδομένα που προσδιορίζουν μοναδικά ένα ή περισσότερα άτομα.

- Τέλος, η συγκεκριμένη έρευνα σχετίζεται με το διαζύγιο, το οποίο αποτελεί ευαίσθητο προσωπικό θέμα, καθώς ενδέχεται κάποιος που το έχει βιώσει να δυσκολευτεί να μιλήσει για αυτό, έστω και ανώνυμα. Για αυτό το λόγο θα προηγηθεί από τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ενημέρωση για την ανωνυμία και το σκοπό της έρευνας, καθώς και για την δυνατότητα άρνησης συμμετοχής ή αποχώρησης ανά πάσα στιγμή χωρίς καμία συνέπεια.

9. ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Δράσεις/Μήνες	Νοέμβριος- Δεκέμβριος 2019	Ιανουάριος 2020	Φεβρουάριος 2020	Μάρτιος 2020	Απρίλιος 2020	Μάιος 2020	Ιούνιος 2020
Ανασκόπηση βιβλιογραφίας							
Συγγραφή και υποβολή πρωτοκόλλου							
Συμπλήρωση Ερωτηματολογίων							
Συγγραφή Θεωρητικού Μέρους							
Καταγραφή- Ανάλυση Ερωτηματολογίων							
Αποτελέσματα Έρευνας							
Υποβολή & Παρουσίαση Πτυχιακής Εργασίας							

Βιβλιογραφία

Ξένη

Ahrons, C. R. 1981, The continuing coparental relationship between divorced spouses, *American Journal of Orthopsychiatry*, 51,415-428.

Amato, P. 1987, Family Processes in One-Parent, Stepparent, and Intact Families: The Child's Point of View. *Journal of Marriage and the Family*, 49: 327-37.

Amato, P. R., & Afifi, T. D., 2006, Feeling Caught Between Parents: Adult Children's Relations With Parents and Subjective Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 68, 222-235

Amato, P. R. 2001, Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith 1991 Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15 (3), 355-370.

Amato, P. R., & Rogers, S. J. 1997, A longitudinal study of marital problems and subsequent divorce, *Journal of Marriage and the Family*, 59(3), 612-624.

Amato, P., & Keith, B. 1991, *Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis*. *Journal of Marriage and the family*, 53, 43-58.

Anthony, E. J. (1974). The syndrome of the psychologically invulnerable child.

Amato, P. R., & Rezac, S., 1994, Contact with Nonresident Parents, Interparental Conflict, and Children's Behavior. *Journal of Family Issues*, 15, 191-207

Amato, P. R. 1994. Life-span adjustment of children to their parents' divorce. *The future of children*, 143-164.

Barber, B.K. & Buehler, C. 1996, Family cohesion and enmeshment: *Different constructs, different effects*. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 433-441.

Becker, G. 1991. *A treatise on the family*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bennett P. 2010, *Κλινική Ψυχολογία και ψυχοπαθολογία*, Αθήνα: Πεδίο

Biblarz T, Gottainer G. 2000, Family structure and children's success: a comparison of widowed and divorced single-mother families. *Journal of Marriage and the Family*, 62:533-48.

Blankenhorn, D. 1995. *Fatherless America: Confronting our most urgent social problem*. New York: Basic Books.

Bryner, C. L. 2001, Clinical Review: Children of divorce. *Journal of American Board Family Practice*, 14, 201-210.

Buchanan, C., Maccoby, E., & Dornbusch, S., 1991, Caught between parents: Adolescents' experience in divorced homes. *Child Development*, 62, 1008–1029

Burke, S., McIntosh, J., & Gridley, H. 2007, *Parenting after separation: A position statement prepared for the Australian Psychological Society*

Caspi, A., Elder, G. H., Jr., & Herbener, E. 1990, Childhood personality and the prediction of lifecourse patterns. Στο: L. N. Robins & M. Rutter (Eds.), *Straight and devious pathways from childhood to adult life*. New York: Cambridge University Press

Cherlin, A., Furstenberg, F. F., Chase-Lansdale, L., Kiernan, K. E., Robins, P. K., Morrison, D. R. and Teitler, J. O. 1991, *Longitudinal effects of divorce in Great Britain and the United States*. *Science*, 252, 1386-1389

Cherlin, A. J., Kiernan, K. E., & Chase-Lansdale, P. L. 1995. *Parental divorce in childhood and demographic outcomes in young adulthood*. *Demography*, 32(3), 299-318.

Cherlin, A. 2004. *The deinstitutionalization of American marriage*. *Journal of Marriage and Family*, 66, 848 - 861.

Davies, P. T., Cummings, E. M., & Winter, M. A. 2004, *Pathways between profiles of family functioning, child security in the interparental subsystem, and child psychological problems*. *Development and Psychopathology*, 16, 525-550.

Demo, D. H., & Acock, A. C. 1988. *The impact of divorce on children*. *Journal of Marriage and the Family*, 619-648.

Demuth S, Brown S 2004. Family structure, Family processes, and Adolescent Delinquency: The significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(1): 58-81.

Donald, D., Lazarus, S. & Lolwana, P., 2002, *Educational Psychology in Social Context. Challenges of development, social issues, and special need in southern Africa*. 2nd edn., Oxford University Press, Cape Town.

Dong, Q., Wang, Y., & Ollendick, T. 2002, Consequences of divorce on the adjustment of children in China, *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 31(1), 101- 110.

Eggebeen, D. 2005. *Cohabitation and exchanges of support*. *Social Forces*, 83, 1097 - 1110.

Ellis, B.J., Bates, J.E., Dodge, K.A., Fergusson, D.M., Horwood, J.L., Pettit, F.S., & Woodward, L. 2003, Does father absence place daughters at special risk for early sexual activity and teenage pregnancy? *Child Development*, 74(3): 801-821.

Emery, R.E. 1994, *Renegotiating family relationships: Divorce, child custody, and mediation*, New York: The Guilford Press.

Enos, D. M., & Handal, P. J. 1986. *The relation of parental marital status and perceived family conflict to adjustment in White adolescents*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54, 820-824.

Evans, M. D. R., Kelley, J., & Wanner, R. A. 2001, Educational attainment of the children of divorce: Australia, 1940 – 90. *Journal of Sociology*, 37, 275–297

Fabricius, W. V. 2003, Listening to children of divorce: New findings that diverge from Wallerstein, Lewis, and Blakeslee. *Family Relations*, 52, 385–396.

Finley, G.E., & Schwartz, S.J. 2007, Father involvement and long-term young adult outcomes: The differential contributions of divorce and gender. *Family Court Review*, Vol. 45 No. 4, 573–587.

Fischer, T. F., De Graaf, P. M., & Kalmijn, M. 2005. *Friendly and antagonistic contact between former spouses after divorce: Patterns and determinants*. *Journal of Family Issues*, 26(8), 1131-1163.

Glenn, N. D., & Shelton, B. A. 1983. *Pre-adult background variables and divorce: A note of caution about overreliance on explained variance*. *Journal of Marriage and the Family*.

Glenn, N. 1996. Values, attitudes, and the state of American marriage. In D. Popenoe, J. B. Elshtain, & D. Blankenhorn (Eds.), *Promises to keep: Decline and renewal of marriage in America* pp. 15–34. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.

Ganong, L. H., & Coleman, M. 1984. *The effects of remarriage on children: A review of the empirical literature*. *Family Relations*, 389-406.

Greeff, A.P., & DuToit, C. 2009, Resilience in remarried families. *The American Journal of Family Therapy*, 37(2), 114-126.

Greeff, A.P., & Van Der Merwe, S. 2004, Variables associated with resilience in divorced families. *Social Indicators Research*, 68, 59-75.

Grych, J. H., & Fincham, F. D. 1997, Children's adaptation to divorce: From description to explanation. In S. A. Wolchik di I. N. Sandler (Eds.), *Handbook of children's coping: Linking theory and intervention* (pp. 159-193). New York: Plenum

Guttman, J. 1993, *Divorce in psychosocial perspective: Theory and research*, Hillside, NJ: Lawrence Erlbaum

Guttman, J., & Rosenberg, M. 2003, Emotional intimacy and children's adjustment: A comparison between single-parent divorced and intact families. *Educational Psychology*, 23(4), 457-472.

Hatzichristou, C. 1993, Children's adjustment after parental separation: A teacher, peer and self-report in Greek sample. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34(8), 1469-1478.

Hawkins, D.N., Amato, P.R., & King, V. 2007, Nonresident father involvement and adolescent well-being: Father effects or child effects? *American Sociological Review*, 72, 990-1010.

Hawley, D.R. (2000). Clinical implications of family resilience. *The American Journal of Family Therapy*, 28(2), 101-116.

Hetherington, E.M. 1989, Coping with family transitions: Winners, losers, and survivors, *Child Development*, 60, 1-14.

Hetherington, E. M. 1993, An overview of the Virginia longitudinal study of divorce and remarriage with a focus on early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 7, 39–56.

Hetherington, E. M., Cox, M., & Cox, R. 1979a, The development of children in mother-headed families, In D. Reiss & H. A. Hoffman (Eds.), *The American family: Dying or developing?* New York: Plenum Press.

Hetherington, E.M., Cox, M., & Cox, R. 1982, Effects of divorce on parents and children. In M.Lamb (Ed.) *Nontraditional families* (pp.233-288) Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum

Hetherington, E.M., & Kelly, J. 2002, *For better or for worse: Divorce reconsidered*. New York: Norton.

Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. 1999, The adjustment of children with divorced parent: A risk and resiliency perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40 (1), 129-140.

Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. 2002, Parenting in divorced and remarried families. In M. Bornstein, (Ed), *Handbook of Parenting* (2nd edn). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Hilton, J.M., & Kopera-Frye, K. 2004, Patterns of psychological adjustment among divorced custodial parents. *Journal of Divorce and Remarriage*, 41, (3-4), 1-30.

Hodges, W. F., London, J. & Colwell, J. B. 1990, Stress in parents and late elementary age children in divorced and intact families and child adjustment, *Journal of Divorce & Remarriage*, 14, 63-77.

Huurre, T., Junkkari, H., & Aro, H. 2006. *Long-term Psychosocial effects of parental divorce*. *European archives of psychiatry and clinical neuroscience*, 256(4), 256-263.

- Isaacs, A. R. 2002. *Children's adjustment to their divorced parents' new relationships*. *Journal of paediatrics and child health*, 38(4), 329-331.
- Jeynes, W. H. 2001, The effects of recent parental divorce on their children's consumption of alcohol. *Journal of Youth and Adolescence*, 30: 305–319.
- Kalmijn, M. 2013. *Adult children's relationships with married parents, divorced parents, and stepparents: Biology, marriage, or residence?*. *Journal of Marriage and Family*, 75(5), 1181-1193.
- Kelly, J. B. 2007, Children's living arrangements following separation and divorce: Insights from empirical and clinical research. *Family Process*, 46, 35–52.
- Kelly, J. B., & Emery, R. E. 2003, Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives. *Family Relations*, 52 (4), 352-362.
- Kurdek, L. A., & Siesky Jr, A. E. 1980. *Children's perceptions of their parents' divorce*. *Journal of Divorce*, 3(4), 339-378.
- Leon, K. 2003, Risk and Protective Factors in Young Children's Adjustment to Parental Divorce: A Review of the Research, *Family Relations*, 52(3), 258-270.
- Livaditis, M., Zaphiriadis, K., Fourkioti, A., Tellidou, C., & Xenitidis, K. I. 2002, Parental loss and problem behaviour in Greek adolescents: student and teacher perspectives. *International Review of Psychiatry*, 14(1), 60-65.
- Liu, X., Guo, C., Okawa, M., Zhai, J., Li, Y., Uchiyama, M., Neiderheiser, J. M., & Kurita, H. 2000, Behavioral and emotional problems in Chinese children of divorced parents. *Journal of the American Academy of child and Adolescent Psychiatry*, 39, 896-903.
- Loeber, R., Drinkwater, M., Yan, Y. M., Anderson, S. J., Schmidt, L. C., & Crawford, A. 2000, Stability of family interaction from ages 6 to 18. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 353-369.
- Luk-Fong, P. Y. Y. 2006, Primary school teachers' perceptions of school children coping with changing family situations - a hybrid Hong Kong experience. *Social Psychology of Education*, 9, 425-441.

- Machida, S., & Holloway, S. D., 1991, *The relationship between divorced mothers' perceived control over child rearing and children's post-divorce adjustment*, *Family Relations*, 40, 272–278
- Marquardt, E. 2005, *Between two worlds: The inner lives of children of divorce*. New York: Crown.
- McCubbin, H.I., McCubbin, M.A., & Thompson, A.I. 1993, Resiliency in families: The role of family schema and appraisal in family adaptation to crises (pp. 153-177). In T.H. Brubaker (Ed.), *Family relations: Challenges for the future*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Medway, F. J., & Cafferty, T. P. 2013, *School psychology: A social psychological perspective*. Routledge.
- Moon, M. 2011, *The effects of divorce on children: Married and divorced parents' perspectives*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(5), 344-349.
- Mupinga, E.M., Garrison, M.E.B., & Pierce, S.H. (2002). An exploratory study of the relationships between family functioning and parenting styles. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 31, 112-129.
- Mutimer, A., Reece, J., & Matthews, J. 2007, Child resilience: Relationships between stress, adaptation and family functioning. *Electronic Journal of Applied Psychology: Child Resilience*, 3, 1, 16-25.
- Popenoe, D. 1996. *Life without father*. New York: Free Press.
- Preston, S. H., & McDonald, J. 1979, *The incidence of divorce within cohorts of American marriages contracted since the Civil War*, *Demography*, 16, 1–26.
- Raschke, H. J., & Raschke, V. J. 1979. *Family conflict and children's self-concepts: A comparison of intact and single-parent families*. *Journal of Marriage and the Family*, 367-374.
- Riggio, H. R. 2004, Parental marital conflict and divorce, parent-child relationships, social support, and relationship anxiety in young adulthood. *Personal Relationships*, 11, 99–114.

- Roseby, V., & Johnston, J. R. 1998, Children of Armageddon. Common developmental threats in high-conflict divorcing families, *Child Adolescent and Psychiatric Clinics of North America*, 7, 295–309.
- Saghir, S. F. 2000, Divorce and Women. *BYU Prelaw Review*, 13(1), 25-32.
- Sandier, I. N., Tein, Y., & West, S. G. 1994, Coping, Stress, and the Psychological Symptoms of Children of Divorce: A Cross-sectional and Longitudinal Study. *Child Development*, 65, 1744-1763.
- Schwartz, S.J., & Finley, G.E. 2005a, Father involvement in intact and divorced families: Ethnic differences in retrospective reports. *Journal of Marriage and Family*, 67, 207- 215.
- Schwartz, S.J., & Finley, G.E. 2005b, Divorce-related variables as predictors of young adults' retrospective fathering reports. *Journal of Divorce and Remarriage*, 44(1-2), 145- 163.
- Schweizer, V. 2018. Divorce Rate in the US: Geographic variation, 2017. *Montana*, 12, 3-1.
- Seltzer, J.A. 1991, Relationships between fathers and children who live apart: The father's role after separation. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 79 -101.
- Seltzer, J. A. 1994. *Consequences of marital dissolution for children*. Annual review of sociology, 20(1), 235-266.
- Shek, D.T.L. 2007, Intact and Non-Intact Families in Hong Kong: Differences in Perceived Parental Control Processes, Parent-Child Relational Qualities, and Adolescent Psychological Well-Being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47(1/2), 157-172.
- Short, J.L. 2002, The effects of parental divorce during childhood on college students, *Journal of Divorce and Remarriage*, 38, 143-156.
- Sigfusdottir, I. D., Asgeirsdottir, B. B., Sigurdsson, J. F., & Gudjonsson, G. H. 2011, Physical activity buffers the effects of family conflict on depressed mood: A study on adolescent girls and boys. *Journal of adolescence*, 34(5), 895-902.

Spigehnan, A., Spigelman, G. & Engleson, I. L. 1994, The effects of divorce on children: postdivorce adaptation of Swedish children to the family break-up: assessed by interview data and Rorschach responses, *Journal of Divorce & Remarriage*, 21(3/4), 171-181

Spruijt, E., DeGoede, M., & Vandervalk, I. 2001, The well-being of youngsters coming from six different family types. *Patient Education and Counseling*, 45, 285-294.

Sun. Y. 2001, Family environment and adolescents well-being before and after parents marital disruption.

Tein, J. Y., Sandler, I. N., & Zautra, A. J. 2000. *Stressful life events, psychological distress, coping, and parenting of divorced mothers: A longitudinal study*. *Journal of family psychology*, 14(1), 27.

Turner & Kopiec 2006, Exposure to interparental Conflict and psychological disorder among young adults. *Journal of family issues*

Videon, Tami M. 2002, The effects of parent-adolescent relationships and parental separation on adolescent well-being. *Journal of marriage and the family*.

Wadsby M, Svedin CG. 1993. Children's behavior and mental health following parental divorce, *Journal of Divorce and Remarriage*; 20: 111-38.

Waite, L. 2000. *Trends in men's and women's well-being in marriage*. In L. Waite (Ed.), *The ties that bind: Perspectives on marriage and cohabitation* (pp. 368 – 392). New York: Aldine De Gruyter.

Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. 1975, The effects of parental divorce: Experiences of the preschool child. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 14(4), 600-616.

Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. 1980, *Surviving the break-up: how children and parents cope with divorce*. New York: Basic Books

Wallerstein, J.S., Lewis, J.M., & Blakeslee, S. 2000, *The unexpected legacy of divorce: A 25 year landmark study*. New York: Hyperion.

Weiss, R. S. 1979. *Growing up a little faster: The experience of growing up in a single-parent household*. Journal of Social Issues, 35(4), 97-111.

Wise, S., & Edwards, B. 2005, *Disruption of parental relationships, current family circumstances and children's psychological adjustment*. Paper presented at the 9th Australian Institute of Family Studies Conference, Southbank, Melbourne, Australia.

Wiseman, R. S. 1975, Crisis theory and the process of divorce. *Social Casework*, 56, 205-212.

Wood, J. I. & Lewis, G. J. 1990, The Co-parental relationship of divorced spouses: Its effect on children's school adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 14(1), 81-95

Woodward, L, Fergusson, D. M., Belsky, J. 2000, Timing of parental separation and attachment to parents in adolescence: Results of a prospective study from birth to age 16. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (1), 162 -173.

Ελληνική

Βάρκα-Αδάμη, Α. 2009. *Εισαγωγή στο αστικό δίκαιο*. Αθήνα: Νομική βιβλιοθήκη.

Βερέμης, Γ. 2011. *Οι επιπτώσεις του διαζυγίου στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών 8-12 ετών*. (Μη εκδοθείσα Διδακτορική Διατριβή). Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Βεργέτη, Α. 2009. *Κοινωνική Εργασία με οικογένειες σε κρίση*. 3^η εκδ. Αθήνα: Τόπος & Αλεξάνδρα Βεργέτη.

Γναρδέλλης, Χ. 2003. *Εφαρμοσμένη στατιστική*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κανδυλάκη, Α. 2008. *Η συμβουλευτική στην κοινωνική εργασία, δεξιότητες και τεχνικές*. 4^η εκδ. Αθήνα: Τόπος & Αγάπη Κανδυλάκη.

Λαζαρίδου, Λ. 1994, Αναμενόμενες αντιδράσεις παιδιών ανάλογα με την ηλικία τους, στο Μ. Μαρκοβίτης, Κ. Χριστιανόπουλος, Ε. Κουνουγέρη- Μανωλεδάκη, Λ. Λαζαρίδου, Γ. Αμπατζόγλου, & Μ. Αντωνιάδου, (Επιμ.), *Διαζύγιο και παιδιά: Ψυχολογικά και νομικά ζητήματα* (σελ. 53-66). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Μουσούρου, Λ. Μ. 2005. *Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.

Μπέκα, Α. 2005. *Η διαταραγμένη επικοινωνία με το παιδί μετά τη διάσπαση της συμβίωσης των γονέων ως παράγοντας κινδύνου για την ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη: συμβολή σε θέματα Δικαστικής Παιδοψυχιατρικής*. (Μη εκδοθείσα Διδακτορική Διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ).

Μπουχέλου, Μ. 2008. *Ο αντίκτυπος των ενδοοικογενειακών σχέσεων μετά το διαζύγιο στο αίσθημα εγκλωβισμού και στην αντιστροφή ρόλων των εφήβων με τους γονείς τους*. (Μη εκδοθείσα Διδακτορική Διατριβή). Πάν. ΕΛΜΕΠΑ ο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Ντόβα, Ο. Δικηγορικό Γραφείο, ανακτήθηκε 3 Ιουλίου 2019, <https://www.ntova.gr/category/51/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B6%CF%85%CE%B3%CE%B9%CE%BF.html>.

Παπαχρίστου, Θ. Κ. 2005. *Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου*. 3η έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σακκούλα.

Σπυριδάκης, Ι.Σ. 2006, *Το διαζύγιο*. Αθήνα. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Σταύρου, Ε., & Χριστογιώργος, Σ. Μ. 2001, Διαζύγιο. Στο Γ. Τσιάντης (Επιμέλ.), *Εισαγωγή στην Παιδοψυχιατρική* (σελ. 343-359). Αθήνα: Καστανιώτης.

Συμεωνίδου, Χ. 2002, Γάμος–Διαζύγιο, Συμβίωση–Χωρισμός στην Ελλάδα: Αποτελέσματα Έρευνας. στο Α. Μαράτου–Αλιπράντη (επιμ.), *Οικογένεια και Κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη: Τάσεις και Προκλήσεις στον 21ο Αιώνα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ–Gutenberg.

Τσίτουρα, Σ. 2005 Όταν το διαζύγιο... πονάει. Στο Νίλσεν, Μ. (Επιμ.), *Απώλειες στη ζωή του Παιδιού* (σσ. 38-46). Αθήνα: Μέριμμα.

Χατζηχρήστου, Γ. Χ. 2004. *Εισαγωγή στη Σχολική Ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χατζηχρήστου, Χ. Γ. 2009, *Ο χωρισμός των γονέων, το διαζύγιο και τα παιδιά*. 2^η έκδ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χατζηχρήστου, Χ., Γ., Γκαρή, Α., Μυλωνάς, Κ., Καρίτσα, Β., Τσιόβουλου, Α., Γιαβρίμης, Π., 2014, Στάσεις και Αντιλήψεις Εκπαιδευτικών Σχετικά με το Διαζύγιο και την Προσαρμογή των παιδιών Χωρισμένων Γονέων, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 16(63), 80-105

Διαδικτυακές πηγές

Αρμενάκα, Μ. 2014, *Πως βιώνουν τα παιδιά την διαδικασία του διαζυγίου*, 10 Ιουνίου. Διαθέσιμο στο <http://medicaltime.gr> [Πρόσβαση 5 Νοεμβρίου 2018].

Ελαφρός, Γ. 2017, «Μεγάλη αύξηση των διαζυγίων λόγω κρίσης», *Η Καθημερινή*, 13 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr> [Πρόσβαση 5 Νοεμβρίου 2019]

Μάντη, Ε. 2010, «Διαζύγιο και παιδί», *Κέντρο Προσέγγιση*, 27 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.proseggisi.gr> [Πρόσβαση 5 Νοεμβρίου 2019]

Ντέκοβα, Α. 2009. «Οι επιπτώσεις του διαζυγίου στα παιδιά», *Ιατροnet*, 20 Μαρτίου. Διαθέσιμο στο <https://www.iatronet.gr> [Πρόσβαση 5 Νοεμβρίου 2019]

Σαμοίλης, Γ. 2014, 'Το διαζύγιο στη ζωή του παιδιού', *Κέντρο Προσέγγιση*, 17 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο <http://www.proseggisi.gr> [Πρόσβαση 5 Νοεμβρίου 2019]

Τουντούρη, Σ. 2010, *Αύξηση στα διαζύγια λόγω οικονομικής κρίσης*, 16 Απριλίου. Διαθέσιμο στο <http://tountouri.blogspot.com/2010/04/blog-post.html> [Πρόσβαση 5 Νοεμβρίου 2019]

Παραρτήματα

Ερευνητικό ερώτημα και μεταβλητές

<u>Ερευνητικό Ερώτημα</u>	<u>Μεταβλητή /Βιβλιογραφική αναφορά</u>	<u>Δήλωση Ερωτηματολογίου</u>
1. Στάσεις και αντιλήψεις των φοιτητών της σχολής επαγγελματιών υγείας και πρόνοιας του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης, σχετικά με το διαζύγιο και τις επιπτώσεις του στην επικοινωνία μεταξύ γονέων-παιδιών	1. Διαζύγιο	Δήλωση 1. Κρίση στον γάμο.
		Δήλωση 2. Ευκαιρίες για την σχέση.
		Δήλωση 3. Εύκολη λύση το διαζύγιο.
		Δήλωση 4. Αύξηση διαζυγίων.
		Δήλωση 5. Αλλαγές στην ζωή των διαζευγμένων.
	2. Διαζύγιο γονέων.	Δήλωση 1. Δυσκολότερο το διαζύγιο για τους γονείς.
		Δήλωση 2. Συγκρούσεις λόγω παιδιών.
		Δήλωση 3. Βοήθεια από ψυχολόγο.
	3. Αντιμετώπιση διαζυγίου.	Δήλωση 1. Συζήτηση με συγγενικά πρόσωπα.
		Δήλωση 2. Δύσκολη η προσαρμογή στα νέα δεδομένα.
		Δήλωση 3. Εκ νέου γάμος.
		Δήλωση 4. Αντιμετώπιση παιδιών.
		Δήλωση 5. Ψυχολόγος και παιδί.
		Δήλωση 6. Ενηλικίωση και απόψεις.
		Δήλωση 7. Μοτίβο διαζυγίου.
	4. Σχέση διαζευγμένων	Δήλωση 1. Επικοινωνία μετά το διαζύγιο.

		Δήλωση 2. Παιδιά και αποφάσεις.
		Δήλωση 3. Παιδιά και κατοικία.

Ερωτηματολόγιο

Ερωτηματολόγιο

«Στάσεις και αντιλήψεις των φοιτητών της σχολής επαγγελματιών υγείας και πρόνοιας

του

ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης, σχετικά με το διαζύγιο και τις επιπτώσεις του στην επικοινωνία
μεταξύ γονέων-παιδιών»

Συμπληρώστε με ✓ την απάντησή σας

I. Δημογραφικά στοιχεία

1. Ηλικία

18-21 22-24 +

2. Φύλλο

Άντρας Γυναίκα

3. Είστε παιδί διαζευγμένων γονέων;

ΝΑΙ ΟΧΙ

3.1. Αν ναι σε ποια ηλικία;

0-6 7-12 13-18 19+

II. Κυρίως Μέρος

**Παρακαλώ απαντήστε τις παρακάτω ερωτήσεις με την ένδειξη ✓,
από το 1 έως το 5, με το 1 ως «διαφωνώ εντελώς» και το 5 ως «συμφωνώ εντελώς».**

	1. Διαφωνώ εντελώς.	2. Διαφωνώ	3. Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	4. Συμφωνώ	5. Συμφωνώ εντελώς
1. Πιστεύετε ότι ένας γάμος σίγουρα θα περάσει κρίση;					
2. Πρέπει να δίνονται ευκαιρίες σε έναν γάμο;					
3. Το διαζύγιο είναι η εύκολη λύση.					
4. Έχουν αυξηθεί τα διαζύγια.					
5. Οι ζωές των διαζευγμένων αλλάζουν ριζικά.					
6. Για τους γονείς είναι πιο δύσκολο να πάρουν διαζύγιο.					
7. Όταν υπάρχουν παιδιά, υπάρχουν πιο πολλές συγκρούσεις ανάμεσα στο ζευγάρι.					
8. Αναζήτηση βοήθειας/ καθοδήγησης από ψυχολόγο.					
9. Θεωρείτε ότι πρέπει πρώτα να συζητήσει το ζευγάρι για το ενδεχόμενο διαζυγίου με τα συγγενικά τους πρόσωπα πριν πάρουν την απόφαση;					
10. Η προσαρμογή μετά το διαζύγιο στα νέα δεδομένα ενέχει πολλές δυσκολίες.					
11. Δεν είναι εύκολο να προχωρήσει σε έναν καινούριο γάμο.					
12. Τα παιδιά δεν μπορούν να προσαρμοστούν στην νέα κατάσταση.					
13. Τα παιδιά καλό είναι να παρακολουθούνται από έναν ψυχολόγο πριν και μετά την λήξη του					

γάμου.					
Παρακαλώ απαντήστε τις παρακάτω ερωτήσεις με την ένδειξη ✓, από το 1 έως το 5, με το 1 ως «διαφωνώ εντελώς» και το 5 ως «συμφωνώ εντελώς».					
	1. Διαφωνώ εντελώς	2. Διαφωνώ	3. Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	4. Συμφωνώ	5. Συμφωνώ εντελώς
14. Όταν ενηλικιώνονται τα παιδιά αλλάζουν γνώμη για το διαζύγιο των γονιών τους.					
15. Είναι πιθανότερο ένας γάμος να καταλήξει σε διαζύγιο αν είναι παιδί διαζευγμένων γονιών.					
16. Πρέπει να υπάρχει μετέπειτα επικοινωνία των διαζευγμένων.					
17. Σε διαζευγμένους γονείς, τον κύριο λόγο τον έχει η μητέρα.					
18. Τα παιδιά πρέπει να μένουν μόνο με την μητέρα.					